

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО – НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН ІМ. Б. Д. ГАВРИЛИШИНА
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Сташин Сергій Ігорович

**ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА
НАЦІОНАЛЬНІ ЕКОНОМІКИ**

спеціальність 051 Економіка
освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»
кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ЕМЕМ-21
Сташин Сергій Ігорович

Науковий керівник:
проф. Іващук І.О.

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ	
1.1. Суть та причини виникнення глобальних економічних проблем	7
1.2. Роль міжнародних інституцій у вирішенні глобальних економічних проблем	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ НА НАЦІОНАЛЬНІ ЕКОНОМІКИ	
2.1. Канали впливу глобальних економічних проблем на національні економіки та їх характеристика	24
2.2. Оцінка соціально-економічних наслідків глобальних економічних проблем для країн	33
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ДО ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ	
3.1. Стратегії диверсифікації економік в умовах загострення глобальних економічних проблем	42
3.2. Перспективи стійкого розвитку національних економік	48
ВСТУП	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобальні проблеми людства відображають сукупність викликів, які тісно переплітаються між собою й охоплюють практично усі сфери суспільного життя. Їхня особливість у тому, що вони настільки масштабні й всеосяжні, що жодна країна не може впоратися з ними самотужки. У сучасному світі саме глобальні процеси дедалі більше визначають напрям розвитку міжнародної спільноти, впливаючи і на стабільність світової економіки, і на національні економіки. Серед найсерйозніших викликів – економічні кризи, нерівномірність розвитку держав, зміни клімату, проблеми енергетичної та продовольчої безпеки, демографічні перекоси, а також посилення соціальної нерівності.

Разом з тим, зростання взаємозалежності між країнами зумовлює посилення впливу глобальних економічних процесів на національні економіки. Глобалізація, міжнародна торгівля, рух капіталу, міграційні потоки та технологічні зміни формують нову структуру світового економічного простору, у якій жодна країна не може функціонувати ізольовано. Це створює не лише додаткові можливості для розвитку, а й підвищує вразливість економік до зовнішніх шоків, фінансових криз, енергетичних та екологічних загроз.

В умовах посилення геоекономічних та геополітичних суперечностей, структурних трансформацій світової економіки питання впливу глобальних економічних проблем на національні економіки набуває особливої ваги. Аналіз таких процесів дозволяє глибше зрозуміти механізми формування економічної стійкості держав, виявити ризики для їх розвитку та визначити ефективні напрями адаптації до глобальних викликів.

Дослідженню глобальних проблем, в тому числі й економічних, присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Значний внесок у її вивчення зробили зарубіжні економісти, зокрема Дж. Стігліц, П. Кругман, К. Рейнхарт, Р. Родрік, які досліджували питання глобалізації, фінансової нестабільності та нерівномірності економічного розвитку. Серед українських вчених цій тематиці присвячені праці О. Білоруса, О. Булатової, Р.

Зварича, І. Іващук, В. Панченка, Н. Резнікової, Я. Столярчук, А. Філіпенка, О. Хаєцької та інших. Водночас, попри значну наукову увагу до проблем глобалізації, недостатньо розкритими залишаються питання комплексного впливу сучасних глобальних економічних викликів (зокрема фінансових, енергетичних, геоекономічних криз та ін.) на структурну трансформацію національних економік і розробку стратегій зменшення негативних наслідків глобальних економічних проблем для національних економік. Таким чином, дослідження глобальних економічних проблем і їхнього впливу на національні економіки є актуальним як у теоретичному, так і в практичному вимірі.

Мета й завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає в комплексному аналізі сутності та проявів глобальних економічних проблем, виявленні їхнього впливу на розвиток національних економік, а також у визначенні можливих напрямів адаптації економічних систем до сучасних глобальних викликів.

Реалізація поставленої мети у роботі зумовила вирішення таких завдань:

- з'ясувати економічну природу, зміст і класифікацію глобальних економічних проблем;
- визначити основні чинники формування глобальних економічних дисбалансів у світовій системі господарювання;
- дослідити вплив глобальних проблем на функціонування національних економік;
- проаналізувати наслідки глобальних економічних проблем для економічного зростання, фінансової стабільності та соціального розвитку держав;
- оцінити можливості міжнародного співробітництва у подоланні глобальних викликів;
- визначити напрями підвищення стійкості національної економіки до зовнішніх шоків і шляхи мінімізації негативного впливу глобальних процесів.

Об'єктом дослідження є глобальні економічні проблеми.

Предметом дослідження є наслідки впливу глобальних економічних проблем на національні економіки в умовах глобалізації.

Методи дослідження. У роботі використано системний, порівняльний, аналітичний і статистичний методи, метод узагальнення, структурно-логічний аналіз, а також методи економічного моделювання та прогнозування для виявлення закономірностей впливу глобальних економічних проблем на розвиток національних економік. Системний метод дозволив розглядати глобальні економічні проблеми як взаємопов'язану систему процесів, що формуються під впливом політичних, соціальних, фінансових та екологічних чинників. Порівняльний метод застосовано для зіставлення динаміки розвитку національних економік різних країн у контексті дії глобальних викликів та визначення спільних і відмінних рис їх адаптаційних стратегій. Аналітичний метод використано для виявлення внутрішніх і зовнішніх чинників, що зумовлюють посилення глобальних економічних дисбалансів, а також для оцінки тенденцій і закономірностей світового розвитку. Статистичні методи дали змогу опрацювати та інтерпретувати кількісні дані щодо макроекономічних показників, рівня відкритості економік, індексів глобалізації та міжнародної торгівлі. Метод узагальнення застосовано для формулювання висновків і вироблення теоретичних положень.

Інформаційна база дослідження. Інформаційною основою роботи є наукові праці, присвячені проблематиці глобалізації, світових економічних криз та трансформації національних економічних систем. У дослідженні використано аналітичні звіти та статистичні матеріали міжнародних організацій, зокрема Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, а також дані Державної служби статистики України. Додатковими джерелами стали нормативно-правові акти України, офіційні вебресурси міжнародних інституцій, економічні огляди, періодичні публікації та матеріали мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-методичних підходів до дослідження впливу глобальних економічних проблем

на функціонування національних економік. У роботі удосконалено наукове розуміння взаємозв'язку між глобальними дисбалансами та внутрішньою економічною стабільністю держав; розроблено підхід до класифікації глобальних економічних проблем за ступенем їхнього впливу на макроекономічну рівновагу; запропоновано методичні засади оцінки вразливості національної економіки до зовнішніх шоків.

Практичне значення роботи. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків і рекомендацій при розробленні державної економічної політики, спрямованої на підвищення стійкості національної економіки до впливу глобальних кризових явищ. Запропоновані підходи можуть бути застосовані під час формування стратегій макроекономічної стабілізації, удосконалення механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та підвищення ефективності інтеграції України у глобальну економічну систему. Результати дослідження також можуть бути корисними для аналітичних центрів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були апробовані у формі тез на Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Інноваційні технології в менеджменті та публічному управлінні» (м. Тернопіль, 27 листопада 2025 р.), 2 Міжнародній науково-практичній конференції «Progressive Approaches in Science and Engineering» (м. Копенгаген, Данія, 26-28 листопада 2025 р.), що підтвердило наукову новизну та практичну значущість отриманих висновків.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 2 додатків. Загальний обсяг становить 62 сторінок комп'ютерного тексту, містить 8 таблиць, 11 рисунків. Список використаних джерел налічує 47 найменування на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

1.1. Суть та причини виникнення глобальних економічних проблем

Глобалізація являє собою перехід світового співтовариства до якісно нового етапу взаємодії, який характеризується універсальністю, безмежністю та посиленням взаємозалежності між державами. Починаючи з 1990-х років ХХ століття, процес глобалізації набув статусу провідної теоретичної моделі, що пояснює закономірності функціонування та трансформації сучасного світового порядку. На початку ХХІ століття формування глобальної системи економічних координат відбувається під впливом численних взаємопов'язаних чинників – суперечливих тенденцій розвитку, структурних дисбалансів, глобальних викликів і внутрішніх деструктивних процесів у національних економіках. Еволюція міжнародних економічних відносин призвела до втрати державами можливості існувати в умовах відносно ізольованих економічних систем. Це, у свою чергу, обумовило необхідність активізації зовнішньоекономічних зв'язків і поглиблення співпраці з іншими учасниками світової економіки. З іншого боку, як зазначають науковці, «глобалізація ділить світ на два табори. Менш розвинені країни не отримують від глобалізації такої ж вигоди, як більш розвинені. Країни, які адаптувалися до глобалізації, насолоджуються стабільністю і процвітанням. Однак окремим країнам доводиться боротися за збереження своїх позицій на світовому ринку». У практичній площині важко вирівняти ці протиріччя, бо «вибір стратегій скорочення асиметрій міжнародного економічного розвитку залежить від змін в міжнародному поділі праці під впливом геоекономічних, геополітичних та технологічних трансформацій» [9]. Геоекономічні зрушення – тобто зміна світових центрів виробництва й споживання, поєднана з геополітичними конфліктами та появою нових технологічних укладів – безпосередньо впливають не лише на статистику, а й на життя людей у різних

країнах. Для одних суспільств це означає шанс створити сучасні робочі місця, підвищити доходи домогосподарств і зміцнити свою позицію в глобальних ланцюгах доданої вартості; для інших – ризик «застрягти» на периферії зі сировинною спеціалізацією, вразливими бюджетами та відтоком людського капіталу. Тому, обираючи «стратегії скорочення таких асиметрій, важливо спиратися не лише на поточні макроекономічні показники, а й на глибше розуміння того, як попередні хвилі індустріалізації, колоніальної експансії та деколонізації, а також фінансова глобалізація формували нинішню карту можливостей і обмежень для конкретних людей, суспільств і країн» [25].

Протягом останніх десятиліть діяльність провідних міжнародних інституцій – таких як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд і Світова організація торгівлі – сприяла проведенню системних реформ, які забезпечили зростання відкритості держав до дво- та багатосторонньої співпраці. Розширення міжнародної взаємодії є об'єктивним наслідком участі країн у глобальному поділі праці, виснаження природних ресурсів, демографічних змін, підвищення мобільності фінансового капіталу та збільшення обсягів міжнародної торгівлі.

Сучасні держави дедалі більше усвідомлюють необхідність формування нової інтеграційної моделі співпраці, оскільки відтворення післявоєнної системи консолідації сил у колишньому форматі вже неможливе. XX століття стало періодом безпрецедентного зростання масштабів та інтенсивності міжнародних економічних зв'язків. Серед ключових тенденцій цього періоду варто виокремити розвиток обробної промисловості, вдосконалення транспортної інфраструктури, інформаційно-комунікаційну революцію, процеси транснаціоналізації, поширення сучасних виробничих і управлінських технологій, а також розширення міжнародного ринку позикового капіталу. Сукупна дія цих процесів сприяла посиленню фінансової лібералізації, зростанню зовнішньоторговельної відкритості та поглибленню інтеграції країн у глобальну економічну систему.

Глобалізація охоплює політичну, економічну та культурну сфери, відображаючи прагнення окремих держав або регіональних блоків до поширення

власного впливу на глобальному рівні. Посилення інтересу до проблематики глобалізації у другій половині ХХ століття зумовлено активізацією міжнародної торгівлі, розширенням діяльності міжнародних фінансових організацій, зростанням економічного потенціалу країн, а також усвідомленням необхідності спільного реагування на глобальні виклики сучасності. Разом з тим, «триваючий процес глобалізації також створює додаткові ризики для економічної безпеки національних економік. Глобалізація посилює вплив зовнішніх факторів розвитку. Особливо це стосується країн, що розвиваються, та нерозвинених країн» [6].

Під впливом процесів глобалізації загострюються глобальні проблеми. Глобальні проблеми – це комплексні виклики, які охоплюють усю планету, впливають на розвиток цивілізації та вимагають спільних дій міжнародного співтовариства. Їх можна класифікувати за сферою прояву, характером впливу та джерелом виникнення.

1. За сферою прояву.

1.1. Екологічні проблеми. Суть: порушення рівноваги між діяльністю людини та природними процесами: глобальне потепління та зміна клімату; забруднення води, повітря, ґрунтів; вирубка лісів, опустелювання; руйнування озонового шару; зменшення біорізноманіття.

1.2. Соціально-економічні проблеми. Суть: нерівномірність розподілу ресурсів і можливостей між країнами та соціальними групами: голод, безробіття; економічна відсталість окремих регіонів; боргові кризи; неконтрольована урбанізація та міграція.

1.3. Демографічні проблеми. Суть: порушення балансу між чисельністю, віковою та статеву структурою населення: перенаселення окремих регіонів; старіння населення в розвинених країнах; депопуляція та скорочення народжуваності; міграційні кризи.

1.4. Політичні та проблеми безпеки. Суть: загрози існуванню людства через конфлікти, війни та насильство: ядерна, хімічна та біологічна зброя; міжнародний тероризм; регіональні війни; кіберзлочинність і кіберзагрози.

1.5. Гуманітарні та культурні проблеми. Суть: криза духовних цінностей і загроза втрати культурної самобутності: зниження рівня освіти та моралі; культурна уніфікація через глобалізацію; інформаційна залежність; нерівність доступу до знань.

1.6. Технологічні проблеми. Суть: негативні наслідки науково-технічного прогресу: автоматизація та втрата робочих місць; неконтрольовані генетичні експерименти; небезпеки штучного інтелекту; інформаційні війни та маніпуляції.

2. За характером впливу види глобальних проблем наведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Види глобальних проблем за характером впливу*

Тип проблеми	Характер впливу	Приклади
Загальнолюдські	Загрожують існуванню всього людства	ядерна війна, екологічна катастрофа
Регіональні	Вражають окремі континенти або групи країн	посухи, міграційні кризи
Локальні (національні)	Мають місцевий характер, але впливають на глобальний контекст	техногенні аварії, внутрішні конфлікти

*Складено автором.

3. За джерелом виникнення. Природні – спричинені природними процесами, посилені діяльністю людини: зміна клімату, землетруси, пандемії. Соціальні – породжені суспільними протиріччями: бідність, війни, дискримінація. Техногенні – наслідок технологічної діяльності людини: аварії на АЕС, забруднення довкілля, інформаційні ризики.

Класифікація глобальних проблем дає змогу системно досліджувати причини їх виникнення та шукати ефективні шляхи розв'язання. Усі типи проблем взаємопов'язані, тому успішна боротьба з ними можлива лише на основі міжнародної співпраці, наукового підходу та екологічного мислення. Сучасні проблеми чітко демонструють, що неможливо вирішити їх через локальні чи фрагментовані підходи. Інституційні підходи звертають увагу на те, що

глобальні мережі й ланцюги виробництва часто працюють поза межами національного регулювання, породжуючи ризики, які потребують міжнародної координації й нових рамок. Конструктивістська перспектива вказує, що навіть зміна моделей мислення – наприклад, переосмислення споживання або відношення до природи – може мати суттєвий вплив на траєкторії глобальних проблем.

Аналіз різних концептуальних підходів (табл. 1.2) демонструє, що глобальні проблеми мають багатовимірний характер: вони системні, екологічні, інституційні й смислові. Погоджуємося із українською вченою, що «усі глобальні проблеми не існують одна без іншої й являють собою єдину систему, яка вимагає кардинально нових підходів для їх вирішення» [30]. Лише інтеграція цих підходів дозволяє глибоко охопити природу цих проблем і розробити комплексні стратегії реагування. Цей міждисциплінарний підхід стає необхідним в умовах сучасного глобалізованого світу.

До проблем, які впливають на світову економіку, Р. Ключник пропонує віднести: «демографічні проблеми (перенаселення, депопуляція, міграції, стихійна урбанізація); соціально-економічні проблеми (голод, бідність (злиденність), майнова та правова нерівність, неписьменність); екологічні проблеми (забруднення водойм, повітря, ерозія ґрунтів, знеліснення, опустелювання); епідемії та епізоотії» [20].

Таблиця 1.2

Концептуальні підходи до характеристики глобальних проблем *

Концепція / Підхід	Сутність бачення глобальних проблем	Ключові ідеї
Системно-цілісний підхід	Глобальні проблеми розглядаються як взаємопов'язані елементи єдиної системи «людина – суспільство – природа».	Цілісність, взаємозалежність, нелінійність, глобальний зворотний зв'язок.
Цивілізаційний підхід	Проблеми постають із кризових суперечностей цивілізаційного розвитку, зіткнення культур, морально-ціннісного занепаду.	Духовна деградація, культурний релятивізм, «зіткнення цивілізацій».

Продовження табл. 1.2

Соціоекономічний підхід	Корінь глобальних проблем у нерівномірності розвитку, соціальній та економічній поляризації, бідності.	Глобальна нерівність, демографічний вибух, боргова залежність, світова периферія.
Екологічний підхід	Проблеми – результат перевищення антропогенним розвитком меж біосфери.	«Межі росту», сталий розвиток, екологічна рівновага.
Науково-технічний підхід	Джерело криз – неконтрольоване використання науки й техніки без гуманістичних обмежень.	Техногенна цивілізація, ризики штучного інтелекту, біоетика.
Етно-демографічний підхід	Проблеми породжені нерівномірністю демографічних процесів, міграцією, етнокультурними конфліктами.	Демографічний вибух, старіння населення, міграційні кризи.
Гуманістичний / антропологічний підхід	Причини глобальних проблем – у ціннісній і моральній кризі людини, втраті смислів, домінуванні споживацтва.	«Глобальна етика», екзистенційна відповідальність людини.
Інформаційно-комунікативний підхід	Проблеми формуються в умовах інформаційної нерівності, маніпуляцій, кіберризиків і глобальної залежності від медіа.	Інформаційна безпека, цифровий розрив, «суспільство ризику».
Глобалістичний / інтеграційний підхід	Глобальні проблеми розглядаються як результат і водночас виклик процесам глобалізації.	Взаємозалежність держав, глобальне управління, відповідальність людства як цілого.
Конструктивістський підхід	Глобальні проблеми не лише об'єктивні, а й соціально сконструйовані – залежать від того, як суспільство їх інтерпретує.	Роль дискурсу, цінностей, ідентичностей у формуванні сприйняття «глобальних ризиків».

*Складено автором.

Економічні проблеми становлять ядро багатьох глобальних викликів, адже економіка визначає спосіб, у який людство використовує ресурси, розподіляє вигоди розвитку та впливає на довкілля. Вони не є ізольованими, а виступають системоутворюючим чинником для екологічних, соціальних, демографічних і політичних процесів. У глобалізованому світі економічні проблеми мають як національний, так і міжнародний характер, охоплюючи виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ. Їх класифікація дає змогу глибше зрозуміти природу кризових процесів і знайти шляхи їх подолання.

Класифікація глобальних економічних проблем*

Критерій класифікації	Вид економічних проблем
1. За масштабом прояву	а) Локальні – виникають у межах окремої держави (інфляція, безробіття, дефіцит бюджету).б) Регіональні – охоплюють кілька країн або регіонів (боргові кризи, енергетичний дефіцит).в) Глобальні – впливають на всю світову економіку (фінансові кризи, нерівність, зміна клімату).
2. За економічним змістом	а) Макроекономічні – пов’язані з національною економікою в цілому (інфляція, ВВП, платіжний баланс).б) Мікроекономічні – стосуються діяльності підприємств і домогосподарств (витрати, прибутки, конкуренція).
3. За причиною виникнення	а) Природні – зумовлені нестачею ресурсів, кліматичними умовами. б) Соціально-економічні – породжені нерівністю, безробіттям, міграцією. в) Техногенні – наслідок технічних аварій, енергетичних криз, цифрової нерівності.
4. За сферою економічного життя	а) Виробничі – неефективність виробництва, зниження продуктивності. б) Фінансові – борги, дефіцит бюджету, валютні коливання. в) Торговельні – дисбаланс експорту та імпорту, торговельні війни. г) Соціально-економічні – бідність, нерівність, трудова міграція.
5. За часом прояву	а) Короткострокові – тимчасові, пов’язані з коливаннями кон’юнктури. б) Довгострокові – структурні, які формують тенденції розвитку (наприклад, старіння населення, енергетичний перехід).
6. За рівнем впливу на економічну систему	а) Структурні – змінюють пропорції між галузями економіки (деіндустріалізація, технологічна залежність).б) Кон’юнктурні – пов’язані з коливаннями попиту й пропозиції на ринках.
7. За наслідками для розвитку	а) Кризові – призводять до економічного спаду, втрати робочих місць (фінансова криза 2008 р.).б) Реформаторські – стимулюють пошук нових моделей розвитку, модернізацію, інновації.

*Складено автором.

У сучасному світі глобальні економічні проблеми є об’єктивним наслідком розвитку суспільства, обмеженості ресурсів та суперечностей між потребами людей і можливостями їх задоволення. Економічне зростання в сучасному світі здебільшого досягається шляхом інтенсивного використання природних ресурсів. Високі темпи промислового розвитку, урбанізація, розширення виробництва та споживання створюють значний тиск на екосистеми, бо відбувається деградація ґрунтів, забруднюється повітря та водні ресурси, відбуваються втрати біорізноманіття. Водночас екологічні катастрофи та зміни

клімату безпосередньо впливають на економіку: знижується врожайність, порушуються логістичні ланцюги, виникають енергетичні кризи. Отже, економічна діяльність без екологічної відповідальності стає фактором власного саморуйнування. Раціональне природокористування та перехід до «зеленої» економіки є необхідною умовою для збереження економічної стабільності у глобальному масштабі.

Демографічні процеси відображають рівень економічного розвитку, особливо це помітно на прикладі країн, що розвиваються, де спостерігається швидке зростання населення, а це посилення навантаження на ресурсну базу та інфраструктуру. У розвинених державах, навпаки, поширюється тенденція старіння населення, яка породжує дефіцит робочої сили та підвищує витрати на соціальне забезпечення.

Економічна нерівність між регіонами зумовлює масові міграційні потоки: люди шукають кращі умови праці, освіти й безпеки. Це призводить до зміни демографічної структури, зростання культурного різноманіття, але водночас – до соціальної напруги. Таким чином, економіка і демографія є взаємопов'язаними елементами: рівень добробуту впливає на народжуваність і міграцію, а демографічна ситуація — на економічну динаміку.

Соціальні проблеми нерозривно пов'язані з економічними умовами життя. Бідність, безробіття, нерівність доходів і обмежений доступ до освіти є прямим наслідком економічних дисбалансів. У свою чергу, соціальна нестабільність гальмує розвиток економіки, знижує інвестиційну привабливість і послаблює довіру в суспільстві. Коли економічна система не забезпечує справедливого розподілу благ, формується відчуття соціальної несправедливості, що веде до зростання протестних настроїв, злочинності й конфліктів. Таким чином, соціальні та економічні проблеми утворюють замкнене коло, розірвати яке можна лише через політику рівних можливостей, розвиток освіти та підвищення якості життя.

Взаємозв'язок із політичними проблемами та питаннями безпеки. Політична стабільність є передумовою економічного розвитку, а економічна

нерівність часто стає причиною конфліктів і воєн. Держави з низьким рівнем економічного добробуту вразливі до політичної радикалізації, корупції та соціальних заворушень.

Боротьба за контроль над природними ресурсами або ринками збуту може перерости у міжнародні конфлікти. Торговельні війни, санкції та енергетичні протистояння — це прояви глобального переплетення економічних і політичних інтересів. Економічна безпека, таким чином, є невід’ємною складовою політичної стабільності як окремої країни, так і всього світу.

Науково-технічний прогрес створює нові можливості для економічного розвитку, проте для економік із різним рівнем економічного розвитку він створює значні виклики. Автоматизація виробництва та розвиток штучного інтелекту скорочують потребу в людській праці, що може призвести до масового безробіття. Крім того, технологічні інновації концентруються у розвинених країнах, посилюючи розрив між «технологічними лідерами» та тими, хто не має доступу до нових знань і ресурсів. Виникає нова форма економічної залежності — технологічна. Таким чином, розвиток технологій має бути спрямований на забезпечення рівного доступу до інновацій і збереження соціальної рівноваги.

Взаємозв’язок із гуманітарними та культурними проблемами. Економічна сфера впливає не лише на матеріальне життя суспільства, а й на духовні та культурні цінності. Коли економічна вигода стає головною метою, відбувається знецінення моральних орієнтирів, зростає споживацьке мислення, слабшає гуманітарна культура. Нерівність у доступі до освіти, медицини та культурних благ перетворює економічну проблему на гуманітарну кризу. Глобалізація економіки сприяє уніфікації культур, що веде до втрати національної самобутності. Отже, гуманітарний розвиток і економічне зростання повинні бути гармонійно збалансовані, адже без духовного потенціалу неможливо досягти справжнього прогресу.

Системна єдність глобальних проблем. Усі глобальні проблеми сучасності перебувають у тісному взаємозв’язку, утворюючи складну систему. Економічна сфера є центральним елементом цієї системи, оскільки вона визначає масштаби

використання природних ресурсів, впливає на рівень життя населення, стабільність політичних процесів і можливості технологічного розвитку.

У свою чергу, стан довкілля, демографічна ситуація, соціальні відносини та культурні цінності впливають на ефективність економіки. Ця взаємозалежність свідчить, що глобальні проблеми не можна розв'язати ізольовано — вони потребують комплексного підходу, заснованого на балансі економічних, екологічних та гуманітарних інтересів.

Таким чином, глобальні економічні проблеми — це не окрема категорія труднощів, а основна вісь усієї системи світових викликів. Вони переплетені з екологічними, демографічними, соціальними, політичними, технологічними й гуманітарними процесами, утворюючи єдиний механізм розвитку цивілізації. І вигод від глобалізації суттєво різняться між країнами. У цьому контексті група українських науковців провела дослідження процесів глобалізації та деглобалізації, і прийшла до висновку, що «чим більше країн програють від глобалізації або не мають перспектив долучитися в історично обмежені строки до її вигід, тим сильніше загострюється проблема економічної нерівності між країнами та в самих країнах (у т. ч. у політичному аспекті), тим активнішою та обґрунтованішою стає критика глобалізації» [4]. Подолати глобальні економічні проблеми можна лише через комплексну стратегію сталого розвитку, яка передбачає раціональне використання ресурсів, соціальну справедливість, інноваційне мислення й повагу до культурного різноманіття.

1.2. Роль міжнародних інституцій у вирішенні глобальних економічних проблем

Міжнародні інституції використовують цілий спектр конкретних програм і фінансових інструментів, спрямованих на пом'якшення впливу глобальних економічних криз (боргових, фінансових, торговельних, кліматичних) на національні економіки. Узагальнено їх можна поділити на: антикризові та

стабілізаційні програми; програми розвитку й структурних реформ; боргові ініціативи; «торговельну» допомогу; кліматичні та адаптаційні фонди. Сукупно це формує своєрідну «систему страхування» світової економіки від кризових явищ, яка суттєво знижує вразливість окремих держав до зовнішніх шоків.

Міжнародні організації є ключовими інститутами глобального економічного управління, через які держави координують політику, акумулюють фінансові ресурси та формують спільні правила гри. Умови високої взаємозалежності, зростання транснаціональних ризиків (фінансових криз, боргових дисбалансів, зміни клімату, деглобалізаційних тенденцій) суттєво посилюють їхню роль.

До найбільш впливових інституцій належать Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ) та група установ Світового банку, Світова організація торгівлі (СОТ), Конференція ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД), а також спеціалізовані фонди, наприклад, Зелений кліматичний фонд (Green Climate Fund, GCF). Вони виконують різні, але взаємодоповнювальні функції – від нормотворчості та моніторингу до кредитування та надання технічної допомоги.

У межах концепції глобального економічного управління міжнародні організації розглядаються як: посередники колективної дії, що знижують транзакційні витрати координації між державами; носії норм і стандартів, які задають «правила гри» на світових фінансових і товарних ринках; інформаційні хаби, що збирають, аналізують і поширюють статистику та аналітику; інструменти кризового менеджменту, здатні швидко мобілізувати ресурси та впливати на економічну політику країн-членів.

МВФ є центральною інституцією глобальної фінансової архітектури, що забезпечує макрофінансову стабільність через:

- надання тимчасового фінансування країнам з платіжним дисбалансом;
- моніторинг макроекономічної політики та консультації (стаття IV Угоди з МВФ);

– розробку стандартів прозорості, статистики та фінансового регулювання;

– механізми пільгового кредитування для бідніших країн.

На кінець 2024 року загальний обсяг кредитів МВФ, що перебували в обігу, становив близько 112,5 млрд спеціальних прав запозичення (SDR), що відображає масштаб його участі у підтримці платіжного балансу держав-членів [43]. Окремий вимір – пільгове фінансування найбідніших країн. У 2024 фінансовому році сім країн-донорів надали до Трестового фонду з надання пільгових кредитів (Poverty Reduction and Growth Trust, PRGT) додаткові 5,9 млрд SDR, що розширює потенціал підтримки країн з низькими доходами [39]. Структура та розподіл фінансової допомоги подані на рис. .

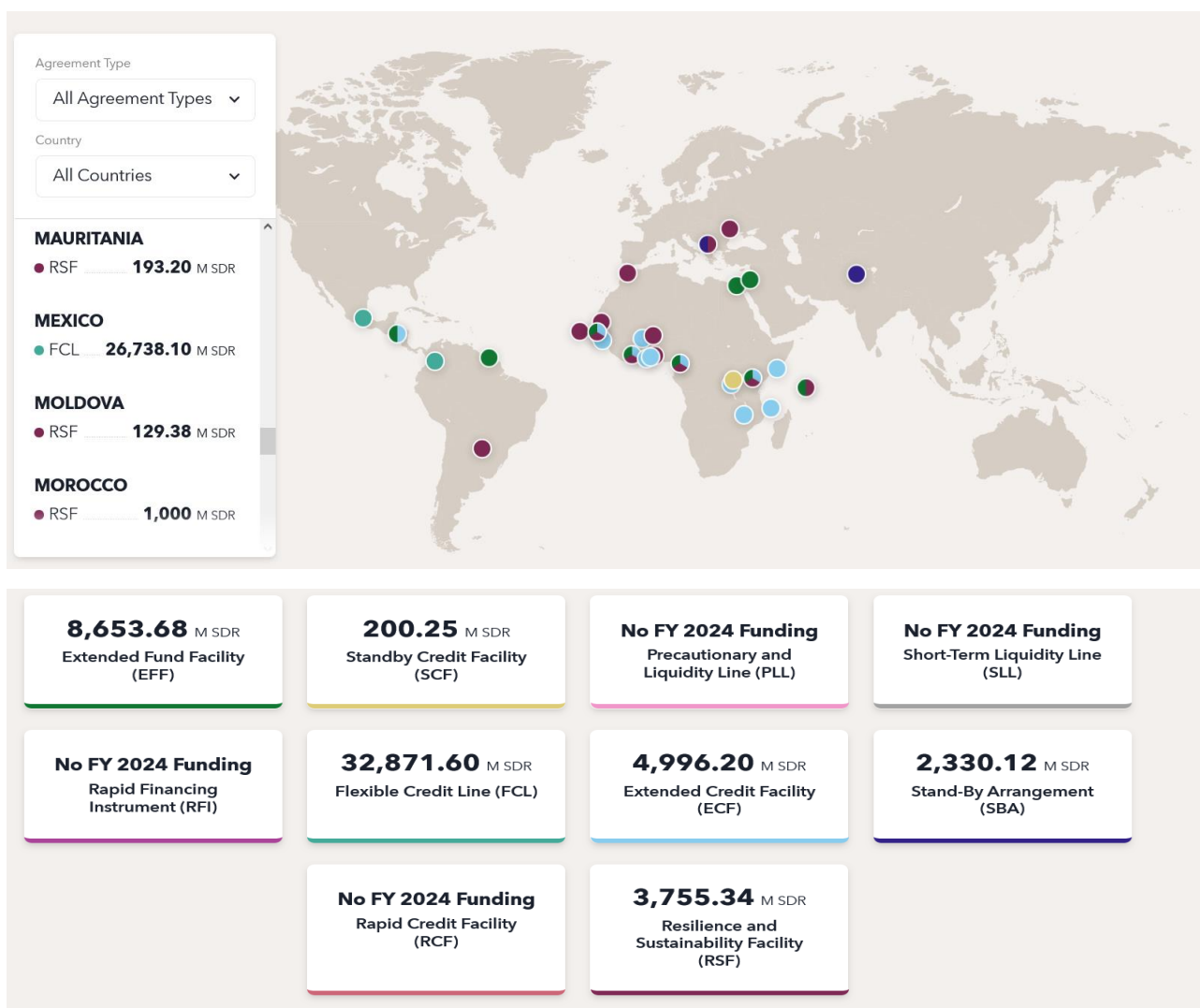

Рис. 1.1. Фінансова допомога, затверджена у 2024 фінансовому році (станом на 30 квітня 2024 року (млн СПЗ) та її структура [39]

Антикризова функція МВФ проявляється у:

- запуску програм розширеного фінансування (EFF, ECF) для країн, що проходять через глибокі платіжні та боргові кризи;
- екстрених інструментах (Rapid Financing Instrument, Rapid Credit Facility) у відповідь на шоки, як-от пандемія COVID-19 чи наслідки повномасштабних воєн;
- підтримці реформ у сферах фіскальної та монетарної політики, управління держборгом, фінансового сектору.

Актуальним залишається питання протидії тіншовим операціям у фінансовому секторі, адже «у рамках свого функціонального мандату щодо підтримання глобальної економічно-фінансової стабільності і рівноваги МВФ реалізує на сьогодні широкий спектр дій у сфері протидії тіншовим операціям та відмиванню брудних грошей» [29]. Проте діяльність МВФ супроводжується науковими й політичними дискусіями щодо жорсткості умов кредитування, соціальних наслідків фіскальної консолідації та асиметрії впливу різних груп країн у структурі голосів Фонду.

Група Світового банку (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, МІГА тощо) спеціалізується на довгостроковому розвитку, інфраструктурних інвестиціях і боротьбі з бідністю. У 2024 фінансовому році група Світового банку зобов'язалася надати 117,5 млрд дол. США у вигляді кредитів, грантів, гарантій та інвестицій у капітал приватних компаній, включно з 37,6 млрд дол. від МБРР та 31,2 млрд дол. від МАР [44]. Це свідчить про масштабну роль організації у фінансуванні розвитку, особливо в країнах з низьким та середнім доходом.

Виокремимо основні напрями участі Світового банку у вирішенні глобальних економічних проблем:

- інфраструктурна модернізація (транспорт, енергетика, цифрова інфраструктура), що підвищує продуктивність та інтеграцію у світову економіку;
- інвестиції в людський капітал, які критично важливі в умовах демографічних викликів;

- боротьба з бідністю та нерівністю через програми соціальної підтримки, розвиток сільського господарства, доступ до фінансових послуг;
- кліматичне фінансування – дедалі більша частка портфеля спрямовується на «зелені» інвестиції та адаптацію до зміни клімату.

Таблиця 1.4

Ініціативи МВФ і Світового банку по вирішенню глобальних економічних проблем*

Організація	Програма / інструмент	Тип підтримки	Приклад успішної реалізації (країна, період)
МВФ	Stand-By Arrangement (SBA)	Класична програма для коротко- та середньострокових проблем платіжного балансу, із наборами макроекономічних умов	Сербія, трирічна SBA, завершена 2018 р. – програма на ≈ 1,32 млрд дол. США
			Румунія, SBA 2011–2013
			Угорщина, SBA 2008–2010
МВФ	Extended Fund Facility (EFF)	Середньострокові програми для країн зі структурними дисбаланси платіжного балансу	Еквадор, EFF 2020–2022 (≈ 6,5 млрд дол. США)
			Ямайка, EFF 2013–2016
МВФ	Stand-By Arrangement (SBA) – запобіжна, після EFF	Запобіжна лінія: кошти доступні у разі потреби	Ямайка, SBA 2016–2019 (≈ 1,64 млрд дол. США)
Світовий банк	Investment Project Financing (IPF)	Класичне проєктне фінансування інфраструктури, соцсектору тощо	В'єтнам, Vietnam Urban Upgrading Project
Світовий банк	Development Policy Financing (DPF)	Бюджетна підтримка в обмін на пакет реформ (податки, управління боргом, конкуренція, «зелена» політика тощо)	Замбія, серія DPF 2022–2023+
			Танзанія, DPF 2023 (750 млн дол. США)
			Колумбія, низка DPL/DPF з 2010-х
Світовий банк	Program-for-Results (PforR)	Фінансування, прив'язане до досягнення чітких результатів; виплати лише після верифікації індикаторів, з акцентом на зміцнення інституцій	Ефіопія, Health MDGs / Health SDGs PforR

*Складено автором.

Світова організація торгівлі (СОТ) забезпечує інституційні рамки для лібералізованої системи світової торгівлі. Її внесок у вирішення глобальних економічних проблем полягає в:

- формуванні багатосторонніх торговельних правил, що знижують бар'єри та передбачуваність умов доступу на ринки;
- механізмі врегулювання спорів, який обмежує ризик торговельних воєн;
- сприяттні інтеграції країн, що розвиваються, через спеціальні режими й технічну допомогу.

Зменшення впливу глобальних торговельних шоків на національні економіки забезпечується, зокрема, через ініціативу Aid for Trade, що реалізується під егідою Світової організації торгівлі та ОЕСР. Її завданням є посилення спроможності країн, що розвиваються, інтегруватися у світові виробничо-збутові ланцюги через фінансування торговельної інфраструктури, спрощення процедур, розвиток інституцій та людського капіталу у сфері зовнішньоекономічної діяльності. У 2018 році загальні зобов'язання за програмою Aid for Trade сягнули близько 58 млрд дол. США, причому найбільші обсяги ресурсів були спрямовані у регіони, що найбільш потерпають від торговельної та логістичної вразливості – Південну та Центральну Азію та країни Африки на південь від Сахари. Через такі програми зменшується залежність від вузької товарної та географічної структури експорту, а отже – і чутливість до глобальних коливань попиту та цін.

ЮНКТАД відіграє провідну роль у сфері аналітики й статистики щодо світової торгівлі та інвестицій. За оцінкою ЮНКТАД, глобальні ПІІ у 2023 році становили близько 1,37 трлн дол. США, що лише на 3 % більше, ніж у 2022-му, при цьому країни, що розвиваються, зазнали особливо сильного скорочення інвестиційних потоків. Відповідно, дослідницькі й рекомендаційні документи ЮНКТАД спрямовані на:

- виявлення бар'єрів для інвестицій у країнах з перехідною та низькодохідною економікою;
- підтримку політики залучення ПІІ з високою доданою вартістю;
- розробку стратегій «зелених» та інклюзивних інвестицій.

Таким чином, міжнародні організації в сфері торгівлі та інвестицій допомагають мінімізувати негативні наслідки фрагментації світової економіки

та деглобалізаційних тенденцій, сприяючи більш збалансованому розподілу вигод від глобалізації.

Зростання державного боргу, особливо в країнах з низькими доходами, є одним із центральних глобальних економічних ризиків. Вирішення цієї проблеми передбачає координацію між МВФ, Світовим банком, «Паризьким клубом» кредиторів, групою G20 та регіональними банками розвитку. Показовим прикладом стало запровадження Ініціативи щодо тимчасового призупинення обслуговування боргу (Debt Service Suspension Initiative, DSSI) під егідою G20 у відповідь на пандемію COVID-19. З травня 2020 до грудня 2021 року DSSI дозволила відтермінувати приблизно 12,9 млрд дол. США боргових платежів країн-учасниць перед офіційними кредиторами, що тимчасово вивільнило ресурси для протидії кризі та підтримки соціальних видатків [33]. Хоча обсяги відтермінування були обмеженими відносно загальної суми боргу, сама ініціатива демонструє, що:

- без багатостороннього механізму координації боргове навантаження країн, що розвиваються, загрожує перерости у системну кризу;
- участь міжнародних організацій дозволяє погоджувати позиції різних груп кредиторів (офіційних, багатосторонніх, частково – приватних);
- для стійкого результату необхідні довгострокові інструменти реструктуризації, а не лише тимчасове призупинення платежів.

Глобальні економічні проблеми дедалі частіше мають кліматичний та екологічний вимір. Економічні втрати від екстремальних погодних явищ, деградації природних ресурсів та енергетичного переходу потребують значних інвестицій, що перевищують можливості окремих держав. У цій площині зростає роль спеціалізованих фондів, насамперед Зеленого кліматичного фонду (Green Climate Fund, GCF), створеного в рамках Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Станом на січень 2024 року в базі даних GCF було зареєстровано 243 затверджені проєкти з прогнозованим ефектом скорочення викидів на рівні близько 2,95 млрд тонн CO₂-еквіваленту та понад 1,08 млрд бенефіціарів. У 2024 році фонд зобов'язався профінансувати 44 нові проєкти на суму 2,5 млрд дол.

США, зокрема з розширення доступу до адаптаційних заходів і підтримки вразливих країн [38]. У 2025 році портфель схвалених інвестицій зріс до близько 3,26 млрд дол. лише за один рік, тоді як загальний портфель GCF оцінюється майже у 17 млрд дол. США [42].

Економічне значення цих інструментів полягає в тому, що вони:

- сприяють переорієнтації глобальних фінансових потоків на низьковуглецеві та стійкі проєкти;

- зменшують ризики макрофінансової нестабільності, пов'язані з кліматичними шоками;

- підтримують адаптаційні інвестиції у країнах, які мають обмежений фінансовий простір, але непропорційно високі кліматичні ризики.

Також численні програми, спрямовані на досягнення Цілей сталого розвитку, включно з подоланням бідності, забезпеченням продовольчої безпеки та зайнятості реалізуються в межах системи ООН (Програма розвитку ООН, Продовольча та сільськогосподарська організація, МОП тощо).

Таким чином, програми міжнародних організацій виконують багатовимірну функцію: стабілізують макрофінансові показники у періоди криз; підтримують інституційну та структурну трансформацію; знижують боргові ризики; розширюють можливості участі країн у міжнародній торгівлі; забезпечують ресурсну базу для кліматичної та адаптаційної політики. Саме завдяки цьому вони є ключовим інструментом зменшення негативного впливу глобальних економічних проблем на національні економіки та формування більш стійкої й інклюзивної моделі світового розвитку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ НА НАЦІОНАЛЬНІ ЕКОНОМІКИ

2.1. Канали впливу глобальних економічних проблем на національні економіки та їх характеристика

Вплив глобальних проблем на національні економіки здійснюється не безпосередньо «згори», а через низку каналів – механізмів, які трансформують глобальні імпульси у зміни внутрішніх показників. Війни, збройні конфлікти та хронічна політична нестабільність належать до найбільш деструктивних форм глобальних економічних проблем. Вони поєднують у собі одразу кілька вимірів – гуманітарний, безпековий, фінансовий, виробничий – і через це мають глибокий та тривалий вплив як на країни, де безпосередньо відбуваються бойові дії, так і на держави, формально віддалені від зони конфлікту. З економічного погляду війна виступає потужним негативним шоком пропозиції та попиту, а також фактором радикальної невизначеності. На рівні національних економік воєнні дії руйнують фізичний капітал, призводять до втрати людського капіталу через загибель, поранення, вимушену міграцію. Частина працездатного населення мобілізується або змушена змінити місце проживання, що зменшує доступний трудовий ресурс і підриває звичні виробничі ланцюги. Бюджетна політика різко переорієнтовується на фінансування сектора безпеки й оборони, тоді як видатки на розвиток, освіту, охорону здоров'я, інфраструктуру часто скорочуються або відкладаються. За таких умов зростає боргове навантаження, посилюються інфляційні та девальваційні процеси, підвищується залежність від зовнішньої допомоги.

Одночасно війни й політична нестабільність виступають каналом поширення глобальних шоків. На міжнародному рівні вони спричиняють порушення ланцюгів постачання, зміну торговельних потоків, різкі коливання цін на енергоносії, продовольство та сировину. Для третіх країн це означає

імпорт інфляції, погіршення умов торгівлі, зростання витрат для бізнесу й домогосподарств. Зростає премія за ризик для інвестицій у ці регіони, що обмежує доступ до капіталу не лише країнам у стані конфлікту, а й сусідам. Крім того, масштабні воєнні конфлікти запускають міграційні потоки, які змінюють структуру ринку праці та системи соціального захисту в країнах-реципієнтах.

Аналізуючи рис. 2.1, можемо зробити наступні висновки. По-перше, карта чітко демонструє просторову концентрацію збройних конфліктів. Більшість країн Північної Америки, Європейського Союзу, Східної Азії та Австралії позначені світло-зеленим кольором, тобто там не зафіксовано значних втрат від бойових дій у 2024 р. Натомість виділяється низка «гарячих зон», де темно-червоне або насичено-помаранчеве забарвлення свідчить про дуже високий рівень смертності. До них належать, зокрема, Україна та деякі держави Близького Сходу й Північної Африки, частина країн Сахелю та Східної Африки, а також Мексика. Це дозволяє говорити про асиметричний розподіл воєнного насильства: глобальна більшість населення живе поза зонами активних бойових дій, тоді як окремі суспільства несуть надзвичайно високу ціну конфліктів.

По-друге, помітний «конфліктний пояс» у глобальному Півдні. В Африці суцільний ланцюг країн від Західного Сахелю до Східної Африки демонструє значні втрати: низка держав Центральної та Східної Африки забарвлені в яскраві відтінки помаранчевого й червоного. Аналогічно в Азії більш інтенсивні кольори спостерігаються в країнах із давніми внутрішніми протистояннями та слабкими інститутами безпеки. У Західній півкулі різко вирізняється Мексика, де масштаб збройного насильства, пов'язаного як із внутрішніми конфліктами, так і з організованою злочинністю, наближається до показників повноцінних воєн.

По-третє, карта добре ілюструє поєднання міждержавних і внутрішніх конфліктів. Частина темно-забарвлених країн є учасницями великомасштабних міждержавних війн, інша частина страждає від тривалих громадянських воєн, повстанських рухів чи збройної діяльності кримінальних угруповань. Водночас для багатьох сусідніх держав, навіть у конфліктних регіонах, фіксуються значно

нижчі показники, що підкреслює важливість національних інституцій, політичних режимів і рівня контролю над територією.

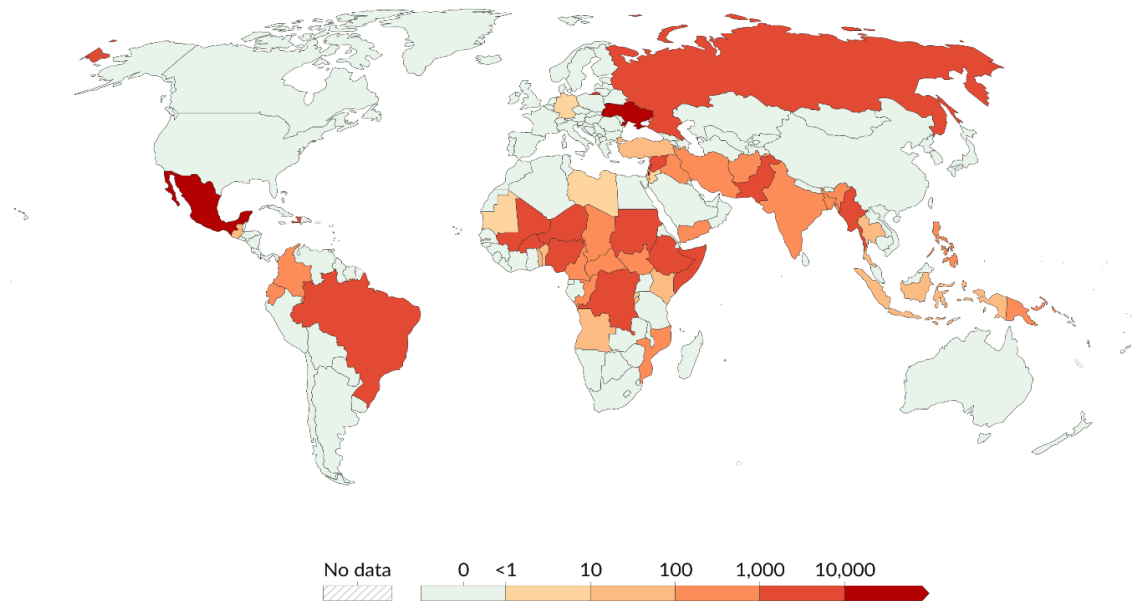

Рис. 2.1. Кількість загиблих у збройних конфліктах у 2024 р. [41]

Наступним каналом поширення впливу глобальних економічних проблем на національні економіки є торговельний, тим більше зважаючи на зростання світової торгівлі (рис. 2.2). Будь-які збої у світовій економіці швидко відображаються на обсягах експорту та імпорту. Глобальна рецесія зменшує попит на товари та послуги національного виробництва, що призводить до скорочення валютних надходжень, падіння виробництва в експортноорієнтованих галузях, зростання безробіття. Протекціоністські заходи, зміна митних режимів, санкції або розриви логістичних маршрутів прямо впливають на можливість країни реалізовувати свої конкурентні переваги. Водночас саме через торговельний канал у сприятливі періоди країни отримують імпульси зростання, виходячи на нові ринки й інтегруючись у глобальні ланцюги створення вартості. Графік динаміки світової торгівлі наочно показує, наскільки радикально змінився масштаб міжнародних економічних зв'язків за останні два століття. Якщо на початку XIX ст. обсяги торгівлі були порівняно незначними й зростали повільно, то вже з другої половини XX ст. крива різко переходить у практично експоненційне зростання. Це стрибок пов'язаний із повоєнною

відбудовою, лібералізацією торгівлі, розвитком транспортних технологій та появою глобальних виробничих ланцюгів. Короткочасні «провали» – насамперед під час фінансової кризи 2008 року та пандемії COVID-19 – добре нагадують, що навіть глобалізована економіка залишається вразливою до шоків.

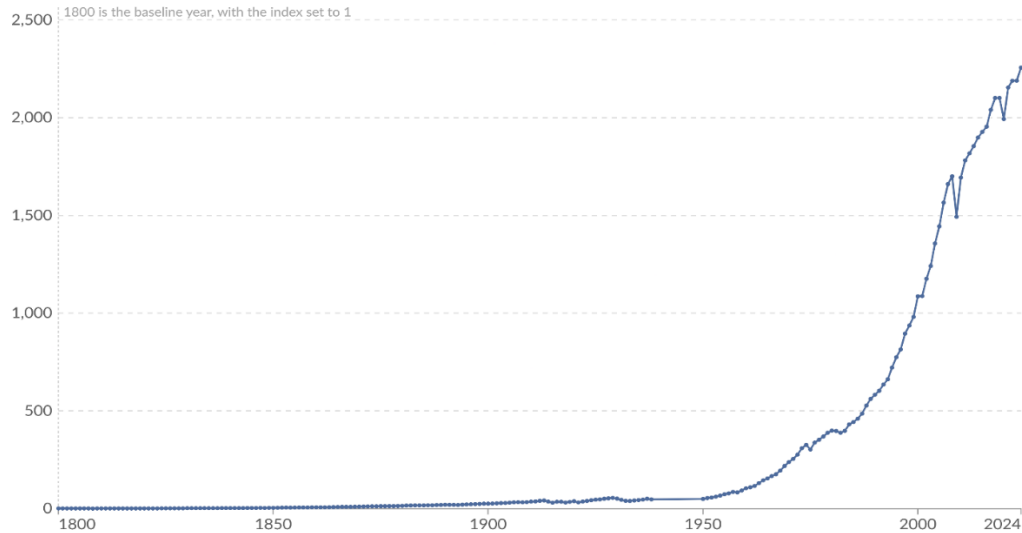

Рис. 2.2. Динаміка індексу світової торгівлі (1800=1) [41]

Через фінансовий канал глобальні фінансові кризи, зміни монетарної політики провідних країн, коливання міжнародних відсоткових ставок позначаються на доступності зовнішнього фінансування для держави, банківського сектору та бізнесу. Здорожчання кредитних ресурсів, посилення вимог інвесторів до ризику, зниження рейтингових оцінок ведуть до подорожчання обслуговування боргу, скорочення інвестицій, підвищення вразливості банківської системи. Країни з високою залежністю від зовнішніх запозичень або короткострокового капіталу виявляються особливо чутливими до такого роду шоків.

Зміни світових цін на енергоносії, продовольство, метали чи інші ключові товари впливають через ціновий та валютно-курсний канал на «умови торгівлі» (terms of trade) окремої країни. Для імпортозалежних економік подорожчання енергоресурсів чи продовольства означає імпорт інфляції, тиск на платіжний баланс та національну валюту. Для експортерів сировини різке падіння світових цін може стати тригером бюджетної та боргової кризи. Через валютно-курсний

канал глобальні шоки трансформуються в девальвацію, зростання інфляції, зміну реальних доходів населення й витрат бізнесу.

Сучасне виробництво побудоване на складних транскордонних ланцюгах постачання, тому виробничо-ланцюговий канал набуває все більшого значення у поширенні впливу глобальних економічних проблем на національні економіки. Порушення роботи портів, транспортної інфраструктури, виробничих центрів в інших країнах, запровадження експортних обмежень на критичні компоненти (мікроелектроніка, добрива, технологічне обладнання) відразу ж позначається на національних виробниках. Навіть країни, що не є безпосередніми учасниками конфліктів або криз, відчувають наслідки у вигляді дефіциту деталей, зростання собівартості та затримок у виробництві.

Наступним каналом поширення глобальних економічних проблем є міграційний та ринок праці. Глобальні проблеми спричиняють хвилі міграції. Для країн-донорів міграція означає втрату частини трудового потенціалу, але водночас і приплив грошових переказів від трудових мігрантів (рис. 2.3). Для країн-реципієнтів це – додатковий трудовий ресурс, але й виклик для ринку праці, системи соціального захисту та інфраструктури. Таким чином, міграційний канал створює як ризики (соціальне напруження, конкуренція за робочі місця), так і можливості (оновлення трудових ресурсів, демографічне «омолодження»).

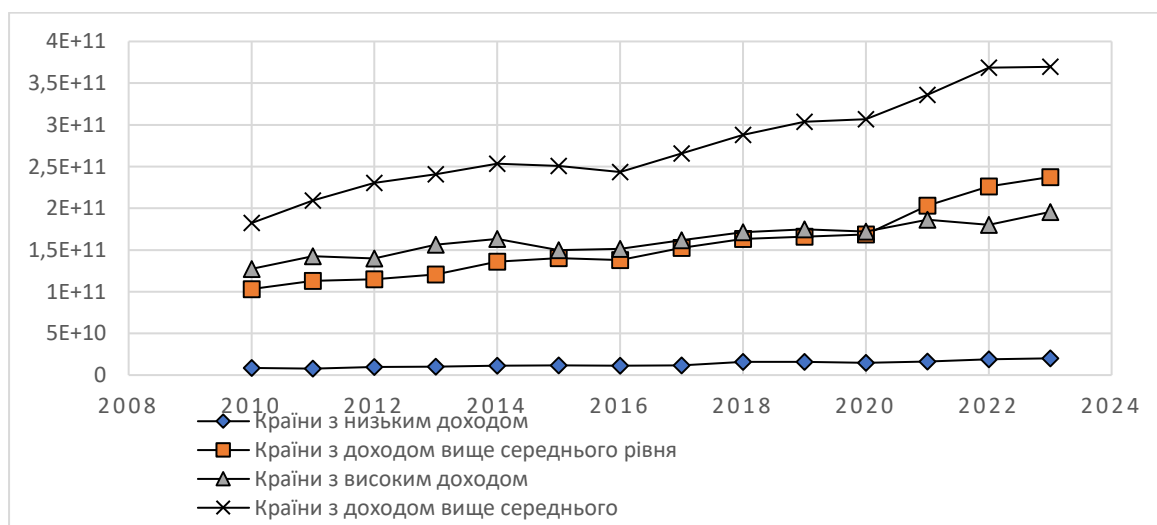

Рис. 2.3. Динаміка особистих переказів (дол США) для груп країн із різним рівнем економічного розвитку [16]

Інституційно-політичний та канал очікувань дає можливість поширюватися глобальним економічним проблемам на поведінку економічних агентів через зміну очікувань. Песимістичні очікування бізнесу та населення щодо майбутнього зростання, доходів, податкового навантаження або регуляторного середовища ведуть до відкладання інвестицій та споживання, що саме по собі поглиблює рецесію. Реакція уряду – якість антикризового управління, прозорість рішень, довіра до інститутів – може або пом'якшити, або посилити цей ефект. Іншими словами, той самий глобальний шок у різних інституційних умовах дає різні результати. Подана карта (рис. 2.4) ілюструє індекс ефективності уряду у 2024 р., що вимірює, наскільки громадяни мають дієздатний уряд, який виконує свої функції в їхніх інтересах. Шкала коливається від 0 до 10 балів: від темно-червоних відтінків (мінімальна ефективність) до темно-синіх (найвища оцінка). Найвищі значення зосереджені у країнах Північної та Західної Європи, а також у Канаді, Австралії, Новій Зеландії та окремих державах Східної Азії, де переважають стабільні інститути, розвинуті механізми підзвітності й відносно висока довіра до влади. Помірні оцінки (жовто-блакитна гама) притаманні більшості держав Центральної та Східної Європи, Латинської Америки, частині Азії, що відображає змішані характеристики: формальна наявність основних інститутів поєднується з проблемами їх практичного функціонування. Найнижчі показники (червоні та бордові кольори) спостерігаються у значній частині країн Африки на південь від Сахари, в Сахелі, на Близькому Сході та в окремих державах Азії, де на ефективність уряду суттєво впливають збройні конфлікти, політична нестабільність, корупція й обмежені адміністративні спроможності. Таким чином, карта наочно демонструє виразний «розрив у державності»: одночасне співіснування груп країн із відносно добре функціонуючим урядуванням та великих регіонів, де базові державні функції виконуються лише частково, що має прямі наслідки для економічного розвитку та здатності реагувати на глобальні виклики.

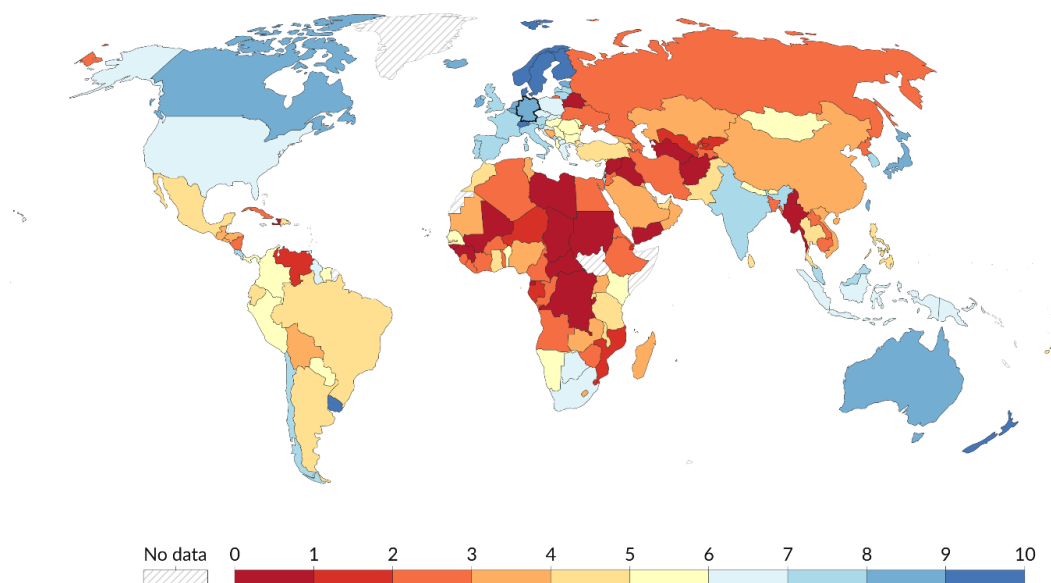

Рис. 2.4. Індекс ефективності уряду, 2024 р. [41]

Екологічний та кліматичний канал. Зміна клімату та екологічна деградація впливають на національні економіки через погіршення умов ведення сільського господарства, зростання частоти природних катастроф, скорочення ресурсної бази. Для одних країн це означає прямі втрати врожаю, інфраструктури, житла; для інших – непрямі витрати на адаптацію, страхування, модернізацію енергетики та промисловості. У довгостроковому вимірі кліматичний канал фактично змінює «правила гри» для цілого ряду галузей, змушуючи переорієнтовувати інвестиції та переглядати стратегії розвитку.

Для країн із різним рівнем економічного розвитку кожен з каналів поширення впливу глобальних економічних проблем діє по своєму, тому цей вплив суттєво відрізняється залежно від рівня розвитку, структури господарства та інституційної спроможності держави. З класифікацією Світового банку можна виокремити чотири групи: країни з низьким доходом, з доходом нижче середнього, з доходом вище середнього та високодохідні економіки. Просторовий розподіл груп демонструє чітку поляризацію (рис. 2.5). Країни з високим доходом формують компактні кластери в Північній Америці, Західній і Північній Європі, у Південно-Східній та Східній Азії (передусім Японія, Південна Корея, Сінгапур), а також в Океанії та частині Перської затоки. До цієї ж групи належить низка невеликих за населенням держав, які завдяки

специфічній економічній моделі (ресурсна рента, офшорні фінанси, високотехнологічні кластери) досягли дуже високих показників доходу на душу населення. Країни з рівнем доходу вище середнього концентруються переважно в Латинській Америці, Південній Європі, Північній Африці, Центральній та Східній Азії. Натомість країни з доходом нижче середнього та особливо з низьким доходом формують «пояс уразливості», що охоплює більшу частину тропічної Африки, окремі держави Південної Азії та частину постконфліктних або політично нестабільних регіонів.

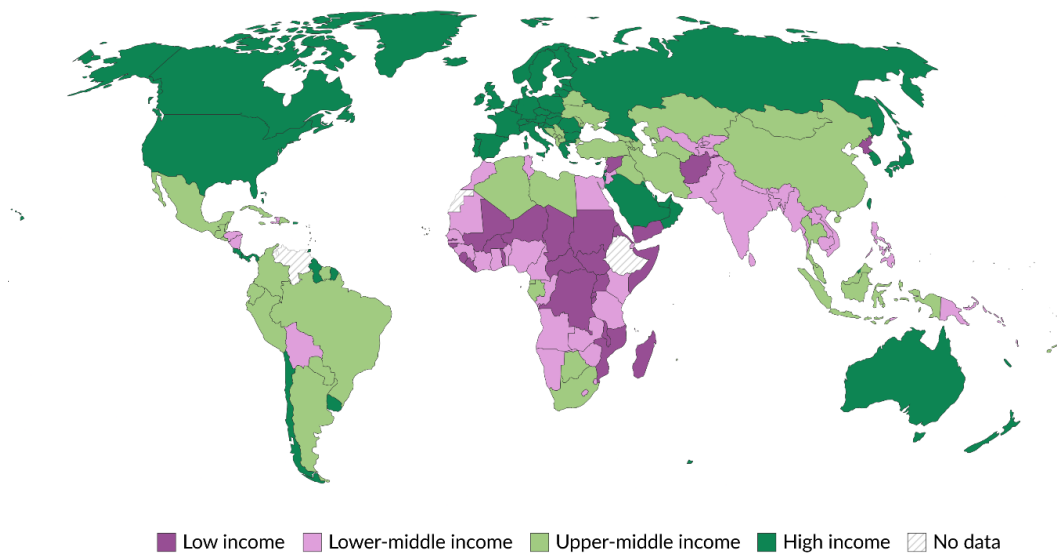

Рис. 2.5. Групи країн за рівнем доходу: просторовий вимір соціально-економічної диференціації (за класифікацією Світового банку, 2024 р.) [41]

1. Країни з низьким доходом. Для них вплив глобальних економічних проблем найчастіше має деструктивний і тривалий характер. Висока залежність від експорту кількох сировинних товарів, імпорту продовольства й палива, обмежений доступ до фінансових ринків і зовнішньої допомоги означають, що будь-які коливання світових цін, рецесії у великих економіках або порушення логістики швидко переходять у кризи платіжного балансу, дефіцит бюджету, зростання бідності та продовольчу небезпеку. Кліматичні ризики й конфлікти, які часто концентруються саме в цій групі, посилюють вразливість. Інструменти реагування (стабфонд, розвинена система соціального захисту, доступ до кредитних ринків) або відсутні, або надзвичайно обмежені, тому адаптація

відбувається через скорочення імпорту, інвестицій і базових соціальних видатків.

2. Країни з доходом нижче середнього. Ці економіки вже глибше інтегровані у світову торгівлю й фінансові потоки, але їхні інститути та ринки капіталу лишаються відносно слабкими. Глобальні проблеми (боргові та фінансові кризи, підвищення світових відсоткових ставок, падіння попиту на експорт) проявляються через нестабільність валютного курсу, борговий стрес, уповільнення інвестицій. Проте у них з'являється більше інструментів пом'якшення шоків – співпраця з МВФ і Світовим банком, доступ до регіональних ринків капіталу, можливість використання програм соціальної підтримки. Однак обмежена податкова база й політична фрагментованість часто не дозволяють повністю скористатися цими можливостями.

3. Країни з доходом вище середнього. Це, як правило, нові індустріальні держави та великі економіки, що розвиваються, які глибоко інтегровані у глобальні ланцюги створення вартості. Для них основним каналом впливу глобальних проблем стають торгівля, інвестиції та технології. З одного боку, світові рецесії, торговельні війни чи перебудова ланцюгів постачання болісно б'ють по експортноорієнтованих секторах, викликають хвилі безробіття та загострюють нерівність. З іншого – саме ці країни мають потенціал перетворювати глобальні виклики на можливості: залучати виробництва, що релокуються, використовувати «зелений» та цифровий перехід як шанс для технологічного ривка. Їхня здатність виграти або програти від глобальних проблем залежить від якості інститутів, промислової політики та інвестицій у людський капітал.

4. Національні економіки з високим рівнем доходу. Розвинені країни, як правило, мають диверсифіковану структуру економіки, глибокі фінансові ринки, потужні стабілізаційні механізми (центральні банки, фіскальні автоматичні стабілізатори, розвинені системи соціального захисту). Це дає їм змогу пом'якшувати короткострокові наслідки глобальних криз через монетарне стимулювання, бюджетні пакети, підтримку зайнятості. Разом з тим, вони сильно

відчувають структурні виклики – старіння населення, технологічні зсуви, енергетичний та кліматичний перехід. Для них глобальні економічні проблеми частіше означають переналаштування моделі зростання (перехід до «зеленої» економіки, переосмислення глобалізації, зміцнення стратегічної автономії), а не прямі кризи виживання.

Підсумовуючи, глобальні економічні проблеми мають спільне джерело, але різну «глибину проникнення» залежно від рівня розвитку країни. Чим нижчий дохід і слабші інститути, тим більше глобальні шоки перетворюються на екзистенційні кризи (борг, продовольство, безпека). Чим вищий рівень розвитку та складніша структура економіки, тим більше глобальні проблеми виступають як структурні виклики й каталізатори реформ. Тому політика пом'якшення їхнього впливу неминуче має бути диференційованою: від базової підтримки виживання й інституційного «будівництва держави» в бідних країнах – до складних пакетів промислової, соціальної та кліматичної політики у високодохідних економіках.

2.2. Оцінка соціально-економічних наслідків глобальних економічних проблем для країн

Механізм дії глобальних економічних проблем має мультиплікативний характер. Вплив однієї з них поширюється на інші сфери: фінансова нестабільність породжує політичну напругу, енергетична — екологічні конфлікти, а безробіття – демографічні деформації. Таким чином, глобальні економічні проблеми функціонують як системний детермінант макроекономічної рівноваги: вони змінюють траєкторію зростання, структуру споживання й інвестицій, впливають на рівень соціального добробуту. Вони дедалі більше визначають траєкторію розвитку національних економік. В умовах зростаючої взаємозалежності національних економік, країни не є ізольованими

від зовнішніх потрясінь, ризиків та викликів глобальних проблем (Додаток А). Однак їхній вплив не є одновимірно негативним: поряд із беззаперечними втратами глобальні проблеми нерідко запускають механізми «оздоровлення» економічної системи, примушуючи держави переглядати застарілі моделі зростання, інститути та пріоритети політики.

Таблиця 2.1

Узагальнення соціально-економічних наслідків глобальних економічних проблем для національних економік*

Глобальна економічна проблема	Канал впливу	Ключові макропоказники	Економічний результат
Бідність, нерівність	Зниження купівельної спроможності	ВВП, безробіття, інвестиції	Гальмування зростання
Фінансова криза	Валютні коливання, втеча капіталу	Інфляція, дефіцит бюджету	Рецесія, нестабільність
Боргова криза	Перевищення зобов'язань	Борг/ВВП, девальвація	Залежність від кредиторів
Енергетична проблема	Колівання цін, дефіцит	Інфляція, імпорт	Падіння ефективності
Продовольча проблема	Дефіцит, високі ціни	Індекс споживчих цін	Зростання бідності
Безробіття	Автоматизація, міграція	Рівень зайнятості	Зниження добробуту

*Складено автором.

Передусім глобальні шоки проявляються як макроекономічна нестабільність. Зовнішні кризи приводять до падіння попиту на експорт, відпливу капіталу, коливань обмінного курсу, що трансформується у рецесію, зростання безробіття та скорочення доходів домогосподарств. У відкритих економіках шок глобальної ліквідності або різка зміна відсоткових ставок на світових ринках швидко відбиваються на вартості запозичень, обслуговуванні боргу та стійкості банківської системи. Таким чином, глобальні проблеми підсилюють внутрішні вразливості – дефіцит бюджету, значний зовнішній борг, залежність від імпорту енергоносіїв або від експорту вузької групи сировинних товарів.

Другий важливий вимір – соціальні наслідки. Погіршення макроекономічної ситуації майже неминуче супроводжується зростанням

бідності, нерівності, тінзації зайнятості. Групи населення з низькими доходами та обмеженим доступом до соціального захисту стають непропорційно вразливими до інфляції, скорочення бюджетних видатків чи девальвації. Нерідко саме глобальні шоки стають тригером політичної радикалізації, зниження довіри до державних інститутів, поширення популістських та протекціоністських настроїв. Аналізуючи розподіл країн за значенням коефіцієнта Джині за 2023 р., який вимірює нерівність доходів у діапазоні від 0 (повна рівність) до 1 (максимальна концентрація доходу), спостерігаємо просторову нерівність (рис. 2.6).

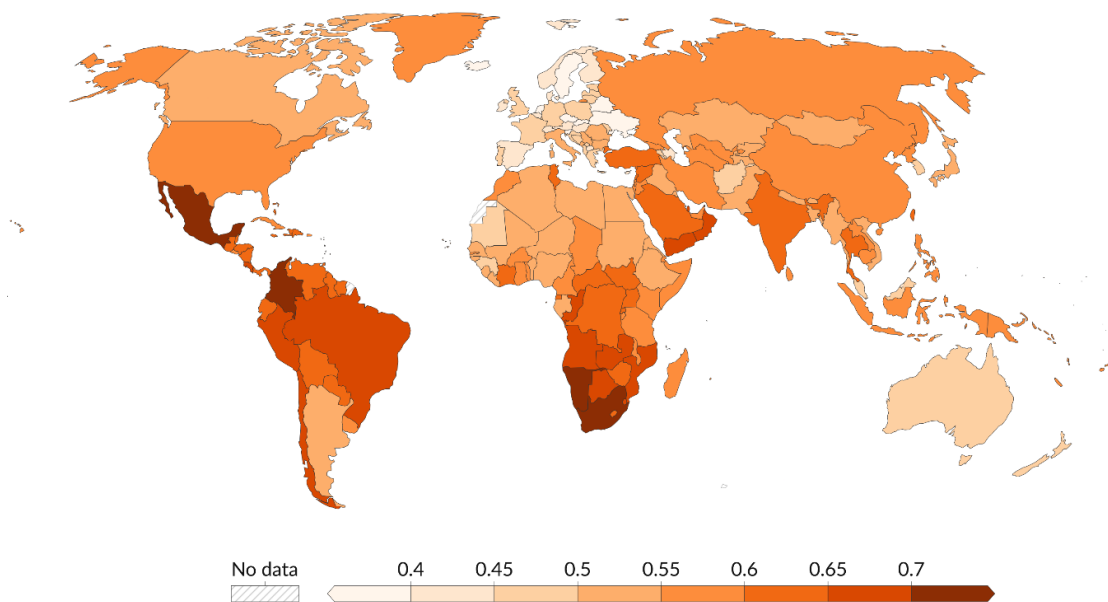

Рис. 2.6. Просторовий розподіл країн за коефіцієнтом Джині, 2023 р. [41]

Особливо високі значення спостерігаються в країнах Південної та, частково, Центральної Африки, де окремі держави наближаються до верхньої межі шкали. Подібна картина спостерігається й у Латинській Америці, зокрема в Бразилії та сусідніх країнах, що підтверджує репутацію регіону як одного з найбільш нерівних у світі. Підвищені показники видно також у низці країн Близького Сходу та Південної Азії, а також у деяких великих економіках Азії. Натомість відносно нижчі (хоч і не низькі) значення характерні для більшості країн Європи, Канади, Австралії та частини Східної Азії, які зображені світлішими тонами. Така структура свідчить не лише про різний рівень добробуту, а й про відмінності в податковій політиці, ролі держави в

перерозподілі доходів, структурі ринку праці та ступені формалізації економіки. Карта наочно показує, що проблема нерівності має глобальний характер, але її інтенсивність істотно варіює між регіонами, формуючи специфічні соціально-економічні виклики для кожної групи країн. Як зазначає професор Р. Зварич, незважаючи на значний прогрес та Цілі сталого розвитку, «можна очікувати на подальше зниження рівня життя у бідних країнах та зростання поляризації (зниження індексу GINI) між високоосвіченою елітою і бідними верствами у багатих суспільствах» [17].

Третім наслідком є посилення зовнішньої залежності. У відповідь на кризи країни змушені звертатися до міжнародних фінансових організацій, зовнішніх кредиторів, донорських програм. З одного боку, це дозволяє уникнути неконтрольованого дефолту та хаотичної адаптації. З іншого – може поглиблювати асиметрію впливу: умови кредитування та реформ часто формуються під помітним впливом зовнішніх акторів, що обмежує політичний простір для національних урядів. У деяких випадках запроваджені «згори» заходи жорсткої економії поглиблюють соціальні проблеми й підривають легітимність реформ.

Аналіз обсягів чистої офіційної допомоги розвитку (ODA), отриманої країнами у 2023 р., у постійних доларах США 2022 р. (рис. 2.7), демонструє чіткий географічний розрив між «периферією отримувачів» та «ядром донорів» і підкреслює, що потоки офіційної допомоги орієнтовані насамперед на найбідніші та інституційно вразливі країни, хоча їхній розподіл значною мірою визначається також політичними й безпековими пріоритетами.. Найбільші потоки допомоги сконцентровані в країнах Африки на південь від Сахари та на Близькому Сході, що свідчить про їхню високу залежність від зовнішнього фінансування, зумовлену поєднанням бідності, конфліктів і структурної вразливості. Помітними реципієнтами є також деякі держави Близького Сходу та Східної Європи. У Азії й Латинській Америці переважають середні або відносно помірні обсяги допомоги, тоді як більшість країн Північної Америки, Західної Європи, частина Східної Азії та Австралія виступають донорами.

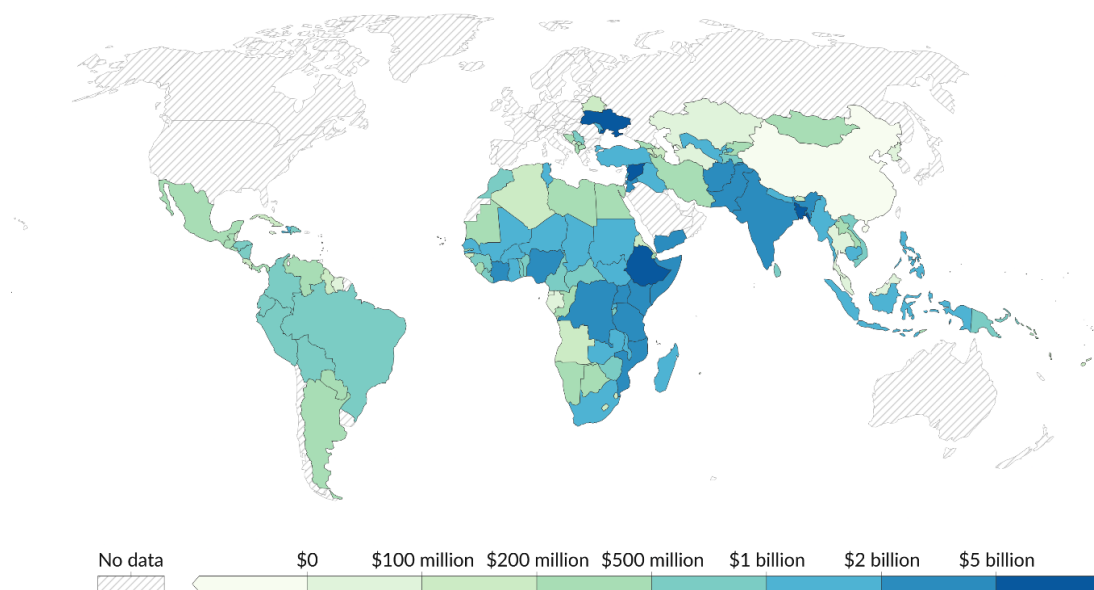

Рис. 2.7. Обсяги чистої офіційної допомоги розвитку (ODA), отриманої країнами у 2023 р., у постійних доларах США 2022 р. [41]

Нарешті, глобальні проблеми нерідко поглиблюють структурну відсталість. Країни, що не мають достатнього інституційного й фінансового ресурсу для активної антикризової політики, змушені скорочувати інвестиції в освіту, інфраструктуру, інновації. Така «економія на майбутньому» відсуває перспективу переходу до економіки знань, зберігаючи сировинну, трудомістку чи екологічно шкідливу структуру виробництва. У довгостроковому вимірі це посилює розрив між розвиненими та країнами, що розвиваються.

Попри вагомій ризики, глобальні економічні проблеми мають і парадоксально конструктивний вимір. Кризові ситуації часто слугують каталізатором змін, які за звичайних умов є політично непопулярними або відкладаються роками. У цьому сенсі глобальні проблеми можуть виступати не лише як загроза, а й як «вікна можливостей» для національних економік.

По-перше, кризи стимулюють структурні реформи та очищення економіки. Періоди «легких грошей» або сприятливої кон'юнктури дозволяють накопичувати неефективні підприємства, завищені соціальні зобов'язання, субсидії, корупційні схеми. Глобальний шок робить таку модель нежиттєздатною, змушуючи уряди переглядати податкову систему, правила бюджетної політики, управління державними підприємствами, регулювання

фінансового сектору. Частина бізнесу банкрутує, але це відкриває простір для нових, більш продуктивних компаній, інноваційних секторів та оновленої структури власності.

По-друге, зовнішні виклики прискорюють диверсифікацію та технологічне оновлення. Країна, яка зазнала шоку від падіння цін на один ключовий експортний товар, отримує сильний стимул розширювати асортимент продукції, розвивати переробку, послуги, креативні й ІТ-індустрії. Аналогічно, енергетичні та кліматичні кризи підштовхують перехід до відновлюваних джерел енергії, енергоефективності, модернізації промислових технологій. Хоча короткострокові витрати таких зрушень є значними, у довгостроковій перспективі вони підвищують конкурентоспроможність і знижують залежність від зовнішніх шоків.

По-третє, глобальні проблеми часто сприяють інституційному вдосконаленню. Тиск кризи робить очевидними слабкі місця в системі державного управління: неякісну статистику, відсутність середньострокового бюджетного планування, низьку прозорість держзакупівель, слабкі механізми нагляду за фінансовим сектором. У відповідь на це країни впроваджують нові фіскальні правила, підсилюють незалежність центральних банків, цифровізують державні послуги, зменшують простір для корупції. Частина таких змін відбувається в партнерстві з міжнародними організаціями, але їхня стійкість залежить уже від внутрішнього політичного консенсусу.

По-четверте, глобальні виклики підштовхують суспільство до переосмислення моделі розвитку. Економічні кризи, що мають кліматичне або соціальне коріння, актуалізують дискусію про якість зростання, а не лише його темпи. Звідси – посилення уваги до питань соціальної згуртованості, регіональної рівноваги, захисту вразливих груп, екологічної безпеки. У низці країн результатом стали програми «зеленої» трансформації, розбудова системи соціального захисту, підтримка малого й середнього бізнесу як бази економічної стійкості.

Ключове питання полягає не в тому, чи є глобальні економічні проблеми «добрим» або «злом» для національних економік, а в умовах, за яких негативні шоки можуть бути перетворені на імпульс модернізації. Досвід різних країн показує, що вирішальне значення мають:

- якість інститутів та управління – прозорість, підзвітність, здатність уряду швидко мобілізувати ресурси й ухвалювати непопулярні, але необхідні рішення;

- наявність стратегічного бачення – розуміння, яку економічну модель країна прагне сформувати після кризи, і здатність узгодити це бачення між основними політичними та соціальними акторами;

- рівень соціальної довіри – готовність суспільства приймати тимчасові обмеження в обмін на переконливу перспективу покращення та справедливий розподіл тягаря кризи;

- доступ до зовнішніх ресурсів – фінансової допомоги, ринків, технологій – і вміння використати їх для структурної трансформації.

Якщо ці умови відсутні, глобальні економічні проблеми лише поглиблюють існуючі дисбаланси та соціальну напругу. Якщо ж вони хоча б частково виконуються, криза може стати точкою відліку для більш стійкої, диверсифікованої та інклюзивної моделі розвитку. «Сучасні національні економіки характеризуються високим рівнем мінливості, нестабільності та структурних диспропорцій, що проявляється у вигляді різких економічних коливань, зумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Ці економіки часто є вразливими до зовнішніх шоків, таких як глобальні економічні кризи або політичні потрясіння, що спричиняють соціально-економічну та політичну нестабільність і змінюють умови діяльності підприємств» [3].

Науковці визначають такі напрямки вирішення глобальних проблем: «офіційна допомога з боку економічно розвинених країн країнам, що розвиваються; іноземні приватні інвестиції; застосування економічних важелів управління якістю довкілля; об'єднання зусиль усіх країн світу для розв'язання глобальних проблем; збільшення витрат держав світового співтовариства на

подолання насамперед екологічної кризи; посилення відповідальності країн світового співтовариства за збереження природи; стимулювання виробництва таких зразків транспортних засобів, техніки, які б не завдавали шкоди довкіллю, забезпечували економію всіх паливно-енергетичних ресурсів» [18].

Але, незважаючи на розгалужену систему міжнародних фінансових інститутів, значна кількість держав продовжує демонструвати низьку спроможність до адаптації перед глобальними економічними шоками. За оцінками МВФ та Світового банку, у 2024–2025 рр. до категорії країн з високим ризиком боргового дистресу або фактичним борговим дистресом належить близько трьох десятків держав з низькими доходами, переважно в Африці на південь від Сахари та Південній Азії.

Показовим є досвід Замбії, яка у 2020 р. стала першою африканською країною, що оголосила дефолт за суверенними єврооблігаціями в постпандемічний період. Сукупний державний і гарантований державою зовнішній борг країни перевищував 120 % ВВП, при цьому значну його частку становили позики на ринкових умовах і двосторонні кредити від нових офіційних кредиторів. Спроба використати Спільну рамку G20 з питань боргу виявила глибокі проблеми глобальної архітектури реструктуризації: переговори з офіційними та приватними кредиторами тривали понад три роки, що фактично «заморозило» інвестиційну активність та ускладнило доступ до зовнішнього фінансування розвитку. Хоча у 2022 р. МВФ схвалив для Замбії програму за лінією Extended Credit Facility обсягом 1,3 млрд дол. США, а у 2023–2024 рр. було досягнуто домовленостей про реструктуризацію значної частини боргу, сама країна досі класифікується як така, що має високий ризик боргового дистресу.

Не менш показовий випадок Гани, де глобальні економічні потрясіння лише підсилили накопичені внутрішні дисбаланси. Після різкого погіршення умов зовнішнього фінансування у 2022 р. уряд був змушений оголосити про припинення обслуговування більшості зовнішніх боргових зобов'язань. За оцінками спільного аналізу стійкості боргу МВФ і Світового банку, рівень

державного боргу Гани у 2023 р. становив понад 80 % ВВП, а країна була віднесена до категорії з високим ризиком боргу. Внутрішня реструктуризація боргу, запровадження трирічної програми МВФ на суму 3 млрд дол. США та досягнення угод з офіційними кредиторами щодо боргового полегшення лише частково стабілізували ситуацію. На практиці це означає, що простір для контрциклічної фіскальної політики залишається вкрай обмеженим, а можливості уряду реагувати на продовольчі й енергетичні шоки, спричинені глобальними тенденціями, – мінімальними.

Серйозним прикладом недостатньої адаптаційної спроможності є також Шрі-Ланка, економічна криза якої у 2019–2024 рр. поєднала внутрішні структурні проблеми з глобальними шоками. Обвал надходжень від туризму внаслідок пандемії, зростання світових цін на енергоносії та продуктову сировину, а також помилки у внутрішній податковій і курсовій політиці призвели до різкого скорочення валютних резервів і неможливості обслуговувати зовнішній борг. У 2022 р. країна оголосила дефолт.

Наведені приклади дають підстави стверджувати, що навіть за наявності доступу до інструментів міжнародних фінансових організацій окремі держави не спроможні повною мірою нейтралізувати негативний вплив глобальних економічних проблем. Причини цього мають комплексний характер і включають: високу початкову боргову вразливість та вузьку доходну базу бюджету; сировинну або вузько диверсифіковану структуру експорту, що посилює залежність від світової кон'юнктури; слабкість інституцій управління державними фінансами та боргом; політичну нестабільність, яка ускладнює послідовну реалізацію програм реформ.

Отже, ефективність глобальної системи економічної безпеки значною мірою визначається не лише доступністю зовнішніх ресурсів, а й внутрішньою спроможністю національних економік до запобігання накопиченню дисбалансів, своєчасного проведення реформ і забезпечення соціальної стійкості в умовах повторюваних глобальних шоків.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ДО ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

3.1. Стратегії диверсифікації економік в умовах загострення глобальних економічних проблем

Сучасна глобальна економіка функціонує в умовах зростаючої геополітичної невизначеності та гео економічної турбулентності, коли структурні дисбаланси, фінансові кризи, енергетичні та кліматичні шоки взаємно підсилюють один одного. Як зазначається у звіті, «відсутність економічної диверсифікації часто пов'язана з підвищеною вразливістю до зовнішніх потрясінь, які можуть підірвати процес розвитку» [46]. Саме тому диверсифікація сьогодні розглядається не як додатковий, а як базовий компонент політики економічної безпеки держави, бо вона має такі переваги: «означає перехід від залежності від традиційних секторів, таких як сільське господарство та видобувна промисловість (нафта та гірничодобувна промисловість), до ширшого спектру секторів та високоякісних послуг; тісно пов'язана з процесом структурної трансформації, тобто динамічним переміщенням ресурсів з менш продуктивних до більш продуктивних секторів, включаючи галузі, що базуються на знаннях» [34]. Окрім того, диверсифікація економіки є одним із елементів стратегії забезпечення економічної безпеки [15]. Основні види стратегій диверсифікації національних економік та їх характеристики наведені у табл. 3.1.

Для економік із сировинною орієнтацією стратегічним пріоритетом стає формування багатокомпонентної структури виробництва. Надмірна концентрація на одній або кількох галузях призводить до «ефекту вразливості», коли зовнішні цінові чи політичні шоки миттєво дестабілізують внутрішню систему. Країни, що мають диверсифікований промисловий сектор, демонструють вищу стійкість до глобальних криз і швидше відновлюють економічну динаміку.

Таблиця 3.1

Види стратегій диверсифікації економік та їх характеристики*

Напрямок диверсифікації	Зміст стратегії	Очікувані результати	Приклади країн / практик
Галузево-виробнича диверсифікація	Розширення структури економіки за рахунок розвитку високотехнологічних, інноваційних і наукоємних секторів; підтримка МСП; створення кластерів і технопарків.	Зменшення залежності від сировинних ринків; формування нових секторів зайнятості; зростання доданої вартості.	Південна Корея, Сінгапур, Польща.
Географічна диверсифікація зовнішньо-економічних зв'язків	Диверсифікація торговельних партнерів і ринків збуту; створення нових логістичних коридорів; участь у регіональних угодах про вільну торгівлю.	Зменшення ризиків зовнішньої залежності; підвищення конкурентоспроможності експорту; розширення ринкових можливостей.	В'єтнам (угоди СРТРР, EVFTA), Чилі, Канада.
Енергетична та ресурсна диверсифікація	Збільшення частки відновлюваних джерел енергії; розвиток енергоефективних технологій; інвестиції у внутрішні енергоресурси.	Підвищення енергетичної безпеки; зменшення імпортової залежності; стимулювання «зеленої» економіки.	Німеччина (Energiewende), Данія, Україна.
Фінансова диверсифікація	Формування стабілізаційних фондів; розвиток внутрішніх фінансових ринків; стимулювання венчурного капіталу та «зелених» облігацій.	Зміцнення фінансової стійкості; підвищення інвестиційної привабливості; амортизація зовнішніх шоків.	Норвегія (Національний фонд добробуту), ОАЕ, Канада.
Інноваційно-освітня диверсифікація	Інвестиції у науку, освіту, цифровізацію; розвиток системи R&D; формування культури підприємництва та інновацій.	Підвищення конкурентоспроможності і через людський капітал; стимулювання технологічного прориву.	Ізраїль, Фінляндія, Естонія.
Інституційна диверсифікація	Удосконалення системи управління; децентралізація; забезпечення прозорості, антикорупційної політики та верховенства права.	Підвищення довіри до інституцій; покращення бізнес-клімату; забезпечення сталого розвитку.	Швеція, Нідерланди, Нова Зеландія.

*Складено автором.

Розвиток високотехнологічних і наукоємних секторів, підтримка малого й середнього бізнесу, формування інноваційних кластерів і технопарків є тими інструментами, що забезпечують не лише розширення виробничої бази, а й створення нових «точок зростання» у національній економіці.

Підвищення стійкості вимагає зменшення залежності від обмеженої кількості зовнішніх ринків. Економічна стратегія має спиратися на розширення партнерських відносин, диверсифікацію торговельних маршрутів та інвестиційних потоків, бо це створює нові можливості для розвитку внутрішнього ринку через ефект зворотної взаємодії; передбачає переорієнтацію експорту на ринки країн, що розвиваються, укладання нових угод про вільну торгівлю, розвиток регіональної кооперації та міжконтинентальних економічних зв'язків; розширення міжнародного співробітництва. Безперечно, «в умовах посилення асиметрій розвитку між країнами та глобальної поляризації, політика глобального співробітництва повинна мати портфельний характер, в якому акценти на векторах зміщуються залежно від видів ризику, викликів та цілей співробітництва» [19].

Одним із найважливіших аспектів сучасної економічної політики стає енергетична диверсифікація. У контексті кліматичної політики, «вона набуває нового значення як стратегія диверсифікації від вразливих продуктів, ринків та робочих місць до джерел доходу, які мають низький рівень викидів та є більш стійкими до клімату» [35]. Розширення частки відновлюваних джерел, впровадження енергоощадних технологій та інвестування у внутрішню генерацію енергії формують підґрунтя економічної стабільності в довгостроковій перспективі.

Не менш важливою складовою є диверсифікація фінансових механізмів, зокрема створення стабілізаційних фондів, розвиток внутрішніх фінансових ринків, розширення інструментів венчурного та «зеленого» інвестування. Країни з розвиненими внутрішніми ринками капіталу та добре сформованими фінансовими інституціями здатні з меншими негативними наслідками переносити зовнішні потрясіння.

Інноваційно-освітній вимір диверсифікації. Ключовим детермінантом успішної диверсифікації виступає розвиток людського капіталу. Освітня система, що формує креативне мислення, технологічну грамотність і підприємницькі компетентності, стає «енергетичним ядром» економічної

гнучкості. Інвестиції в людський капітал є найбільш стабільною формою довгострокової диверсифікації національної економіки.

Таблиця 3.2

Стратегії диверсифікації економіки України та ризики їх реалізації *

Стратегічний напрям диверсифікації	Ключові цілі та інструменти реалізації	Основні ризики та обмеження
Галузево-виробнича	Переорієнтація економіки від сировинної моделі до інноваційно-технологічної; розвиток машинобудування, IT, агропереробки, біотехнологій.	Висока капіталоємність інвестицій; руйнування промислової інфраструктури; дефіцит кваліфікованих кадрів.
Енергетична та ресурсна	Збільшення частки ВДЕ (сонячна, вітрова, біоенергетика); розвиток власного видобутку газу; програми енергоефективності в ЖКГ та промисловості.	Нестабільність енергосистеми через воєнні дії; дефіцит інвестицій; технологічна залежність від імпорту.
Географічна (зовнішньоекономічна)	Диверсифікація експорту – зміщення фокусу з країн СНД до ЄС, Азії, Близького Сходу, Африки; розвиток транспортно-логістичних коридорів через Чорне море та Дунай.	Обмеження морських перевезень; нестабільність світових ринків; валютні коливання.
Фінансово-інституційна	Розвиток внутрішнього фондового ринку; стимулювання державно-приватного партнерства; залучення донорських та інвестиційних ресурсів на прозорих засадах.	Корупційні ризики; макроекономічна нестабільність; політична турбулентність.
Інноваційно-освітня	Інтеграція науки, освіти й бізнесу (модель «трикутника знань»); державна підтримка стартапів; цифровізація публічних послуг.	Відтік кадрів за кордон; недостатнє фінансування R&D; повільна адаптація законодавства.
Інституційна та регіональна	Децентралізація економічного управління; підтримка регіональних промислових полігонів; спрощення регуляцій і податкових умов.	Висока диференціація регіонів; обмеженість місцевих бюджетів; загрози безпеці.

*Складено автором.

Водночас, жодна стратегія диверсифікації не матиме результату без належної якості інституційного середовища. Прозорість державного управління,

верховенство права, захист прав власності, ефективна антикорупційна політика – це «архітектурні основи», на яких будується довіра до держави і бізнесу. Саме інституційна довіра забезпечує сталість реформ і привабливість економіки для інвесторів.

Впровадження стратегій диверсифікації в Україні має системний, але високоризиковий характер. Основні ризики можна згрупувати за трьома рівнями:

Макроекономічні ризики. Пов'язані з воєнною нестабільністю, обмеженістю ресурсів, залежністю від міжнародної допомоги та слабким внутрішнім попитом. У цих умовах диверсифікаційна політика потребує гнучких фінансових інструментів і державного протекціонізму в стратегічних секторах.

Інституційно-управлінські ризики. Вони проявляються у недостатній координації між центральними та місцевими органами влади, недосконалості механізмів державно-приватного партнерства, бюрократизації процедур доступу до фінансування.

Технологічно-кадрові ризики. Високий рівень відтоку інтелектуальних ресурсів, розриви у виробничих ланцюгах, руйнування промислових потужностей обмежують здатність до технологічного оновлення. Без створення умов для повернення спеціалістів і розвитку наукових інституцій диверсифікація залишатиметься частково декларативною.

Високий рівень залежності від вузького кола галузей, ринків збуту чи джерел ресурсів робить національну економіку особливо вразливою до глобальних викликів. Диверсифікація є одним з ключових напрямів підвищення економічної стійкості та конкурентоспроможності.

По-перше, секторальна диверсифікація передбачає підтримку розвитку галузей з високою доданою вартістю, зокрема високотехнологічного машинобудування, ІТ-сектору, креативних індустрій, фармацевтики, біотехнологій, логістичних та фінансових послуг. Перехід від сировинної моделі до інноваційно-орієнтованої зменшує залежність від коливань світових цін на сировину та формує більш стійкі джерела економічного зростання. Для цього

потрібні інструменти промислової політики: цільові податкові стимули, розвиток індустріальних парків, технопарків, підтримка кластерів і локальних ланцюгів доданої вартості.

По-друге, експортна диверсифікація означає розширення географії та номенклатури експорту. Орієнтація на обмежену кількість зовнішніх ринків створює ризики у випадку політичних конфліктів, торговельних обмежень або змін у попиті. Тому необхідно одночасно працювати над виходом на нові ринки, укладенням угод про вільну торгівлю, адаптацією національних стандартів до міжнародних, розвитком експортної інфраструктури (логістика, митні процедури, експортне кредитування та страхування).

По-третє, диверсифікація джерел ресурсів (енергетичних, фінансових, сировинних) є ключовою умовою економічної безпеки. Енергетична диверсифікація включає розвиток відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності, створення резервних потужностей чи альтернативних маршрутів постачання. Фінансова диверсифікація передбачає поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування, розвиток внутрішнього ринку капіталу, інструментів довгострокового інвестування (пенсійні фонди, страхові компанії, інфраструктурні облігації тощо).

По-четверте, конкурентоспроможність економіки тісно пов'язана з інвестиціями в людський капітал. Якість освіти, особливо в галузях STEM, рівень професійної підготовки та перепідготовки, розвиток підприємницьких компетентностей визначають можливості економіки адаптуватися до технологічних змін. Держава та бізнес мають спільно інвестувати в системи дуальної освіти, програми «навчання впродовж життя», підтримку наукових досліджень та інноваційних стартапів.

По-п'яте, підвищення конкурентоспроможності потребує створення інституційного середовища, що стимулює конкуренцію та інновації. Критично важливими умовами для появи нових гравців і технологічного оновлення існуючих компаній є спрощення процедур ведення бізнесу, захист прав інвесторів, справедлива антимонопольна політика, ефективна судова система.

Отже, диверсифікація в умовах загострення глобальних економічних проблем – це не окремий напрям, а інтегрована стратегія виживання і розвитку. Вона поєднує технологічну модернізацію, соціальний розвиток, екологічну адаптацію та управлінську зрілість. У цьому контексті диверсифікація є не лише інструментом економічного відновлення, а й формою цивілізаційної стійкості суспільства перед обличчям невизначеного майбутнього.

3.2. Перспективи стійкого розвитку національних економік

Глобалізація, посилення геополітичної напруги, кліматичні зміни, пандемії та технологічні зрушення формують нову конфігурацію ризиків, у якій традиційні інструменти державної економічної політики виявляються недостатніми. Стійкість національної економіки вимагає переходу до проактивної моделі державного регулювання, заснованої на принципах адаптивності, гнучкості та наукової обґрунтованості рішень.

По-перше, ключовим напрямом удосконалення є формування комплексної системи управління макроекономічними ризиками. Йдеться про поєднання контрциклічної бюджетно-податкової політики з макропруденційним регулюванням фінансового сектору. Наявність достатнього «фіскального простору» дає змогу державі проводити стимулюючі заходи в періоди криз без загрози боргової нестабільності, тоді як жорсткі фіскальні обмеження в умовах рецесії поглиблюють спад та соціальну напругу. Тому пріоритетом стає середньострокове бюджетне планування, запровадження «фіскальних правил» (граничний розмір дефіциту, боргу, частки поточних видатків) та створення стабілізаційних фондів.

По-друге, сучасна економічна політика має спиратися на принципи *evidence-based policy* – рішень, що ґрунтуються на даних, моделюванні та сценарному аналізі. Цьому сприяє цифровізація державного управління, розвиток статистичної інфраструктури, інтеграція адміністративних реєстрів,

використання інструментів економіко-математичного моделювання для прогнозування наслідків політичних рішень. Умовою ефективності є інституційна незалежність органів, відповідальних за аналітику та прогнозування, а також прозорість оприлюднення результатів.

По-третє, важливим напрямом є переорієнтація державної політики з короткострокового вирішення проблем на довгострокове структурне реформування. Стійкість до глобальних шоків забезпечується не стільки разовими антикризовими програмами, скільки глибокими змінами у податковій, інвестиційній, інноваційній, промисловій та регіональній політиці. Держава має формувати сприятливе середовище для приватних інвестицій, розвитку підприємництва та технологічної модернізації, зменшуючи регуляторні бар'єри та посилюючи захист прав власності.

По-четверте, в умовах зростання невизначеності необхідною є інтеграція ризик-орієнтованого підходу у всі напрями економічної політики. Це означає обов'язковий аналіз чутливості економіки до зовнішніх та внутрішніх шоків, оцінку ймовірності екстремальних подій (black swans) та формування планів дій на випадок їх реалізації. Важливу роль відіграє координація між центральними органами виконавчої влади, центральним банком, регуляторами фінансового ринку та секторами критичної інфраструктури.

Отже, удосконалення державної економічної політики в умовах глобальних ризиків полягає в переході до системного, ризик-орієнтованого, аналітично обґрунтованого та структурно спрямованого регулювання, яке не лише пом'якшує наслідки криз, але й підвищує адаптивний потенціал національної економіки.

Стійкість національної економіки неможлива без інституційної спроможності та забезпечення належного рівня економічної безпеки. Від якості інститутів – верховенства права, ефективності уряду, рівня корупції, захисту прав власності, прозорості та підзвітності – безпосередньо залежить здатність держави реагувати на кризові явища, залучати інвестиції та підтримувати соціально-економічну стабільність.

По-перше, для забезпечення інституційної спроможності необхідною умовою є реформа системи державного управління, завданням якої є підвищення професійності державних службовців, запровадження сучасних методів управління публічними фінансами, цифровізація сфери надання державних послуг, впровадження електронних сервісів, відкритих даних та систем електронних закупівель, що суттєво зменшує можливості для корупційних практик та підвищує ефективність використання публічних ресурсів.

По-друге, економічна безпека потребує визначення та моніторингу системи індикаторів, що сигналізують про загрози. До таких індикаторів належать: рівень і структура зовнішнього боргу, дефіцит платіжного балансу, рівень тінізації економіки, енергетична залежність економіки, критична імпортозалежність за окремими видами продукції, концентрація ринкової влади, вразливість фінансової системи. На основі цих індикаторів формується система превентивних заходів, спрямованих на зниження вразливостей.

По-третє, важливою складовою економічної безпеки є захист критичної інфраструктури (енергетика, транспорт, зв'язок, фінансова інфраструктура, цифрові платформи, логістичні вузли). Глобальні виклики – кіберзагрози, терористичні ризики, військові конфлікти, кліматичні катастрофи – посилюють необхідність комплексної політики щодо стійкості й відновлюваності цієї інфраструктури. Це вимагає співпраці держави й бізнесу, розробки планів безперервності діяльності, створення резервів та резервних каналів постачання.

По-четверте, інституційна спроможність включає розвиток системи стратегічних комунікацій між державою, бізнесом та суспільством. Високий рівень довіри до інститутів влади зменшує соціальні витрати шоків: суспільство легше сприймає необхідні, але непопулярні реформи, а бізнес більш охоче інвестує в довгострокові проекти. Прозоре інформування про цілі політики, ризики та очікувані результати сприяє формуванню реалістичних очікувань економічних агентів.

Таким чином, підвищення стійкості національної економіки неможливе без зміцнення інституцій та дотримання індикаторів економічної безпеки, які

виконують роль «каркасу» для реалізації економічної політики, зниження вразливості до шоків і підтримання довіри між ключовими економічними суб'єктами.

Проведемо порівняльне стрес-тестування макрофінансової стійкості України та країни ЄС (на прикладі Польщі). У рамках даного дослідження стрес-тестування розглядається як сценарний аналіз стійкості національної економіки до дії несприятливих, але потенційно можливих шоків. Визначимо для дослідження дві країни з різними стартовими характеристиками:

- Україна – держава з економікою воєнного часу, значним падінням ВВП у період початку повномасштабної агресії та подальшим етапом відновлення;
- Польща – країна ЄС та НАТО з відносно стабільною інституційною системою та доступом до європейських фінансових ресурсів, але з тенденцією до прискореного нарощування оборонних видатків.

Для обох країн вихідні умови описуються орієнтовно (усереднено за останні роки до моменту аналізу):

- державний борг України – на рівні, близькому до критично високого (близько 80–90 % ВВП);
- державний борг Польщі – істотно нижчий (порядку половини ВВП), але з тенденцією до зростання;
- фіскальний дефіцит України – двозначний як частка ВВП (переважно через воєнні видатки), Польщі – помірний, але посилений оборонними й соціальними програмами.

Дослідження соціально-економічної динаміки України та Польщі у 2015–2024 роках дозволяє простежити суттєві відмінності у структурі зростання, макроекономічній стабільності та політичних механізмах реагування на кризи. Обидві економіки належать до групи відкритих європейських ринків із високим рівнем взаємозалежності з ЄС, проте демонструють різну глибину структурних трансформацій і ступінь чутливості до зовнішніх шоків. Для оцінки використано макроіндикатори Світового банку (WDI) (Додаток Б), що охоплюють показники

реального сектору, інфляції, фінансової системи, зовнішнього сектору, фіскальних параметрів і ринку праці.

1. Реальний сектор економіки. Динаміка ВВП демонструє різкий контраст між двома країнами. Україна упродовж досліджуваного періоду характеризується високою волатильністю: після короткого періоду стабілізації 2016–2019 років у 2020 році відбулося зниження реального ВВП на 3,75% унаслідок пандемічних обмежень. Подальше відновлення у 2021 році (+3,45%) змінилося безпрецедентним шоком 2022 року – падінням приблизно на 28,8% через повномасштабну війну. У 2023 році економіка частково відновилася (+5,5%), а у 2024 році вийшла на траєкторію помірнього зростання близько 2,9%.

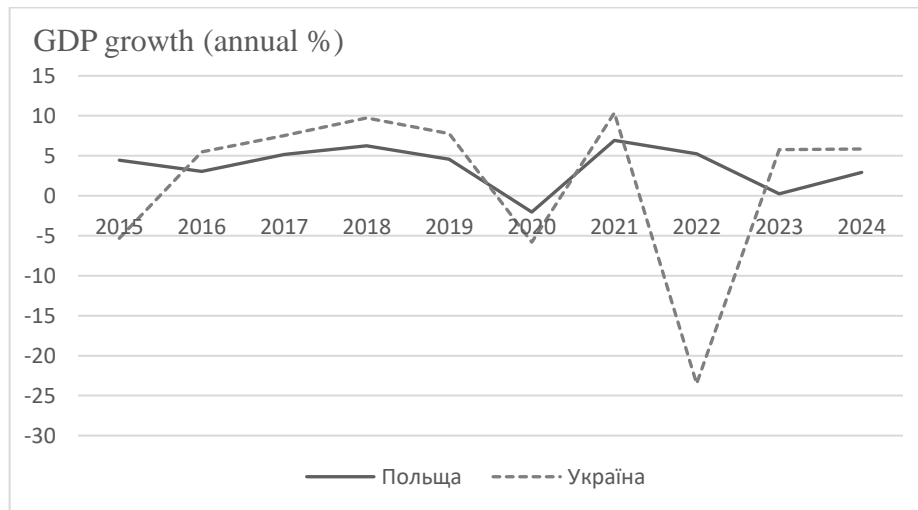

Рис. 3.1. Динаміка щорічного зростання ВВП [45]

Польща демонструє іншу картину – більш передбачуваний циклічний розвиток. Після незначного скорочення у 2020 році (-2,04%) відбулося швидке відновлення в 2021–2022 роках (+6,93% і +5,26% відповідно). У 2023 році економічна активність тимчасово уповільнилася (+0,25%), проте в 2024 році країна повернулася до потенційної траєкторії зростання на рівні близько 2,9%.

Інвестиційна активність в Україні залишається структурно слабкою: частка валового нагромадження капіталу у ВВП у 2020 році становила лише 8,9%, хоча до 2024 року зросла до близько 18,6%. Польща зберігає стабільно високий рівень інвестиційної активності (17–22% ВВП), що свідчить про сталість економічного середовища та глибину фінансових ринків.

2. Цінова динаміка та монетарні умови. Обидві економіки пройшли через фазу інфляційного шоку у 2022 році. В Україні споживча інфляція сягнула 20,2%, у Польщі – 14,4%. Надалі розпочалася антиінфляційна корекція: у 2023 році ціни зростали на 12,9% в Україні та 11,5% у Польщі, а в 2024 році темпи сповільнилися до 6,5% і 3,8% відповідно. Це свідчить про ефективність політики таргетування інфляції у Польщі та часткове відновлення монетарної стабільності в Україні за підтримки міжнародного фінансування.

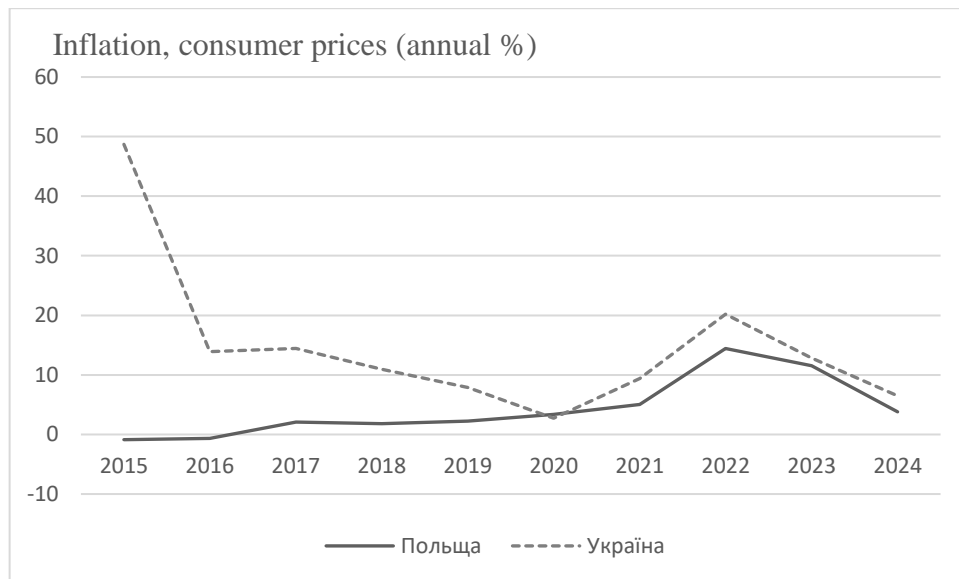

Рис. 3.2. Динаміка споживчої інфляції [45]

Кредитування приватного сектору в Україні залишається обмеженим: показник знизився з 56,7% ВВП у 2015 році до близько 18,2% у 2024 році, що відображає ефект де-левереджу та обережності банків через високий рівень непрацюючих кредитів. У Польщі аналогічний показник знизився помірно – з 53,3% до 33,7% ВВП, однак фінансова глибина ринку залишається суттєво більшою.

3. Зовнішній сектор і валютно-резервна позиція. Поточний рахунок України зазнав істотних коливань: профіцит 2022 року (+4,9% ВВП) був зумовлений грантовим фінансуванням і різким скороченням імпорту. Проте у 2023–2024 роках спостерігаються дефіцити (-5,3% і -8,4% ВВП відповідно), що свідчить про поступове відновлення імпорту на тлі зростання внутрішнього попиту. Польща характеризується стабільним зовнішнім балансом: профіцит

2023 року (+1,8%) і практично нульове сальдо у 2024 році (-0,04%) свідчать про структурну збалансованість поточного рахунку.

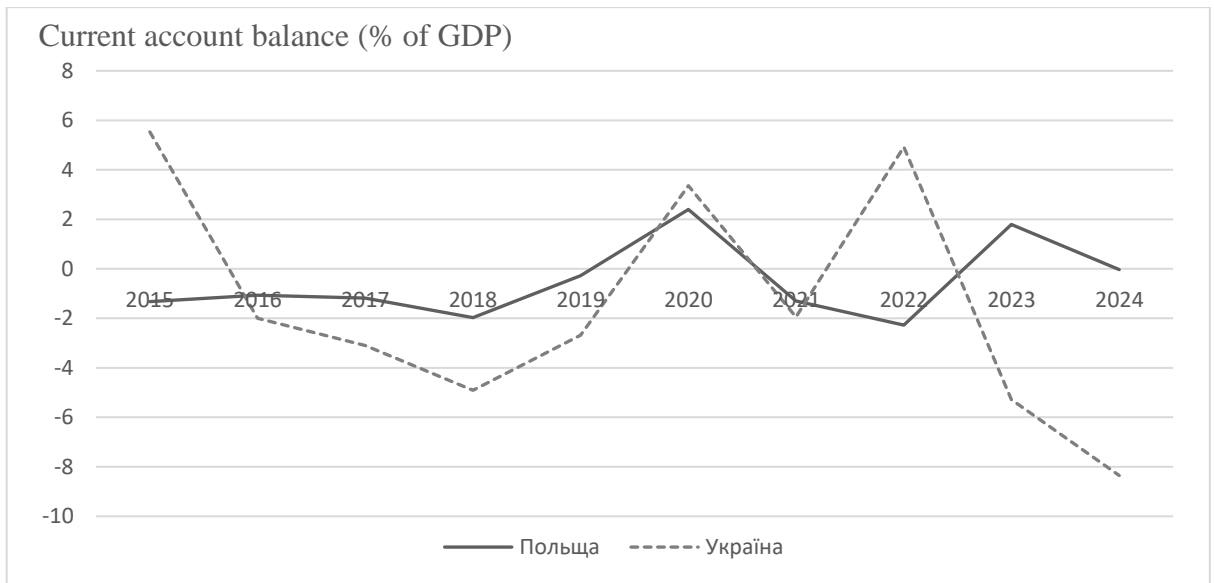

Рис. 3.3. Динаміка поточного рахунку України і Польщі [45]

Резерви України за рахунок офіційної допомоги зросли з 28,5 млрд дол. США у 2022 році до 43,8 млрд у 2024-му, що створює важливий стабілізуючий буфер. У Польщі резерви становлять близько 223 млрд дол. США – рівень, який забезпечує повну валютну та фінансову автономію.

4. Фіскальний блок і боргові тенденції. Фіскальна політика України у 2022–2024 роках була спрямована на підтримку оборони, соціальних видатків і відбудови інфраструктури. Частка державних видатків у ВВП перевищила 40%, що суттєво вище довоєнних значень. До 2024 року спостерігається часткова нормалізація (близько 38%). До 2019 року боргове навантаження мало тенденцію до зниження – з 71% до 48% ВВП, однак війна створила нові боргові виклики. Польща зберігає стабільні показники: урядові видатки коливаються у межах 18–21% ВВП, що відповідає вимогам фіскальних правил ЄС.

5. Фінансова система та ринок праці Українська банківська система залишається вразливою через високу частку проблемних кредитів (близько 35–55% протягом останніх років). На кінець 2023 року цей показник становив близько 37%, що створює ризики обмеження кредитного каналу монетарної політики. Польська система натомість характеризується низьким рівнем NPL (2,3–3,9%) і високим рівнем капіталізації.

На ринку праці спостерігається різниця у структурній динаміці: в Україні рівень безробіття до 2021 року становив близько 9,8%, а у Польщі – рекордно низькі 2,7–2,8% у 2022–2024 роках, що свідчить про майже повну зайнятість.

6. Енергетика та логістика. В енергетичному секторі Україна зменшила залежність від імпорту до приблизно 23,6% у 2023 році, що стало результатом структурних змін у постачанні енергії та адаптації системи до військових умов. Польща натомість зберігає високу імпортозалежність – близько 49% енергоспоживання у 2023 році. Індекс логістичної ефективності (LPI) свідчить про поступове покращення в обох країнах, особливо в Польщі, де розвиток транспортних і портових потужностей підтримує експортну спроможність.

Україна стикається з чотирма головними каналами стресу:

1. Енергетичні ризики – атаки на критичну інфраструктуру можуть призводити до скорочення промислового виробництва та експорту.

2. Дефіцит поточного рахунку – зростання зовнішнього фінансування створює залежність від грантів і кредитів.

3. Банківська вразливість – висока частка проблемних кредитів та обмежене кредитування бізнесу.

4. Фіскальні ризики – високі оборонні витрати й невизначеність у надходженні міжнародної допомоги.

Компенсуючі чинники: стабільна міжнародна підтримка, зростання резервів, гнучкість Національного банку, дерегуляція транспортно-логістичних потоків.

Польща демонструє більш збалансований профіль ризиків. Основні уразливості пов'язані із зовнішнім попитом у межах ЄС, енергетичною імпортозалежністю та ставковими ризиками на іпотечному ринку. Завдяки глибоким фінансовим ринкам і макропруденційним буферам країна зберігає високий рівень стійкості.

Проведемо сценарне моделювання на 2025–2026.

Базовий сценарій – «контрольована стабілізація». Передбачає збереження міжнародної підтримки та поступове зниження інфляційного тиску. Україна

демонструє зростання ВВП на 3–4%, помірну інфляцію (6–8%), контрольований дефіцит поточного рахунку та стабільні резерви. Польща зберігає зростання 2–3% і стабільні макроумови. Основний акцент політики – підтримка інвестицій і кредитування відновлення.

Песимістичний сценарій – «енергетично-фінансовий шок». Передбачає посилення воєнних ризиків, затримку зовнішнього фінансування та слабкість зовнішнього попиту. В Україні ВВП може знизитися до 0–1%, інфляція прискориться до 10–12%, а резерви скоротяться через інтервенції. У Польщі можливе короткострокове сповільнення зростання до 1% та підвищення інфляції до 5–6%.

Оптимістичний сценарій – «прискорене відновлення». Базується на стабільних потоках міжнародної допомоги, відновленні енергосистеми та розширенні експорту. Україна може досягти зростання ВВП 5–6%, інфляції 5–6%, зменшення дефіциту поточного рахунку та поступового очищення банківського сектору. Польща повертається до зростання понад 3%, інфляція стабілізується на рівні 3%, інвестиції прискорюються завдяки фондам ЄС.

Порівняльний аналіз демонструє, що Україна наразі перебуває у фазі зовнішньо підтримуваної макростабільності. Ключові ризики концентруються у сфері енергетики, фінансової системи та зовнішнього фінансування. Польща натомість має інституційно та ринково стійку модель, де ризики мають радше проциклічний, ніж системний характер.

Ці параметри розглядаються як узагальнені орієнтири, достатні для побудови якісного сценарного аналізу, але не претендують на роль точних статистичних оцінок.

Україна та Польща демонструють різні профілі макрофінансової вразливості та компенсаторних механізмів (табл 3.3). Для України ключові ризики зосереджені у сфері енергетики та логістики (через атаки на інфраструктуру й обмежені експортні маршрути), у фіскальній сфері (високий дефіцит і потреби відбудови) та у банківському секторі (концентрація ризиків і регуляторні обмеження). Компенсатори формуються переважно за рахунок

зовнішньої підтримки, дерегуляційних заходів, податкових реформ і високої внутрішньої ліквідності.

Таблиця 3.3

Результати стрес-тестування для національних економік *

Напрямок	Україна – вразливості	Україна – компенсатори	Польща – вразливості	Польща – компенсатори
Енергетика та логістика	Систематичні атаки на енергетичну інфраструктуру; обмежені можливості експорту через вузькі транспортно-логістичні «вікна»	Офіційне фінансування публічних спеціальних обов'язків та імпорту енергії; партнерство з операторами суміжних ринків; дерегуляція перевалки вантажів через дунайські порти та залізничні коридори	Висока енергетична імпорто-залежність; чутливість до цінових коливань на енергоресурси	Розвинені потужності з прийому скрапленого природного газу; інтеграція до європейського енергетичного ринку; застосування інструментів хеджування ризиків
Зовнішній попит та процентні ставки	Висока премія за ризик для українських активів; обмежений доступ приватного сектору до міжнародних ринків капіталу	Надання грантів і пільгових кредитів; гарантії фінансування від країн «Групи семи» (G7) та Європейського Союзу	Проциклічність експорту в межах ЄС; зростання вартості капіталу на фінансових ринках	Глибокі та ліквідні фінансові ринки; інструменти Національного банку Польщі; режим плаваючого валютного курсу
Фіскальна сфера	Високий первинний дефіцит бюджету; значні капітальні вкладення у відбудову інфраструктури	Умовно-цільове зовнішнє фінансування; проведення податкової реформи; сек'юритизація грантових надходжень	Посилення тиску видатків (соціальних і оборонних); наявність структурного дефіциту бюджету	Дотримання фіскальних правил Європейського Союзу; розвинений внутрішній борговий ринок
Банківський сектор	Концентрація кредитних ризиків у межах обмеженої кількості позичальників; регуляторні обмеження для банківської діяльності	Високий рівень ліквідності в національній валюті; наявність регуляторних буферів для забезпечення стійкості системи	Ризики підвищення ставок за іпотечними кредитами; валютні шоки через коливання обмінного курсу	Адекватні капітальні та ліквідні буфери; застосування макро-пруденційних інструментів регулювання

*Складено автором

Польща, натомість, стикається з вразливістю, пов'язаною з енергоімпортозалежністю, проциклічністю експорту та фіскальним тиском, але має потужні ринкові компенсатори – інтеграцію до енергетичних і фінансових ринків ЄС, фіскальні правила та розвинений борговий ринок. Загалом, українська модель спирається на зовнішні джерела стійкості, тоді як польська – на інституційно-ринкові механізми адаптації.

Для України стратегічними пріоритетами залишаються:

- гарантування безперервності офіційного фінансування;
- структурна відбудова енергетики й логістики;
- поступове відновлення банківського кредитування.

Для Польщі:

- збереження гнучкої монетарної політики;
- підтримка інвестицій в умовах енергетичного переходу;
- адаптація до змін у зовнішньому попиті з боку ЄС.

Таким чином, обидві економіки рухаються до нової рівноваги: Польща – шляхом інституційної стабільності, Україна – через зовнішню підтримку та поступову структурну перебудову.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного наукового дослідження сформульовано наступні теоретичні висновки та пропозиції.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що глобальні економічні проблеми є системними явищами, які виникають унаслідок структурних дисбалансів світового господарства, нерівномірного розподілу ресурсів, технологічної асиметрії та геополітичної фрагментації. Вони проявляються у формах фінансової нестабільності, інфляційних шоків, енергетичних та продовольчих криз, поглиблення соціально-економічної нерівності, а також у посиленні боргового тиску на країни. Глобальні виклики формують нову архітектуру міжнародних економічних відносин, у якій взаємозалежність між національними економіками стає ключовим фактором як ризику, так і розвитку.

Обґрунтовано, що подолання негативних наслідків глобальних економічних проблем потребує поєднання внутрішніх і зовнішніх механізмів стабілізації. Міжнародні економічні організації застосовують різноманітні програми та інструменти для зменшення негативного впливу глобальних економічних шоків на національні економіки. Їхня діяльність поєднує стабілізаційні кредитні механізми, програми структурних реформ, боргові ініціативи, підтримку торговельної спроможності та спеціалізовані кліматичні фонди. Центральне місце у сфері макрофінансової стабілізації належить Міжнародному валютному фонду. Для подолання короткострокових проблем платіжного балансу та структурних дисбалансів використовують програми типу Stand-By Arrangement (SBA) та Extended Fund Facility (EFF). Важливим доповненням є інструменти швидкого реагування, насамперед Rapid Financing Instrument (RFI), що застосовується у ситуаціях раптових шоків – пандемій, воєнних конфліктів, масштабних стихійних лих – коли країна стикається з гострим дефіцитом зовнішнього фінансування, але не має часу на розроблення повноцінної програми. Окремий блок становлять пільгові інструменти МВФ для країн з низькими доходами. Суттєву роль у пом'якшенні глобальних

економічних ризиків відіграє система Світового банку, яка концентрується не стільки на короткостроковій стабілізації, скільки на довгостроковому розвитку та підвищенні структурної стійкості.

Встановлено, що канали впливу глобальних економічних проблем на національні економіки переплітаються між собою. Торговельні та фінансові шоки посилюють валютну нестабільність, цінові – впливають на соціальну сферу, кліматичні – трансформуються у міграційні потоки й продовольчі кризи. У результаті ефект кожного окремого глобального явища на національну економіку формується як сума й взаємодія кількох каналів.

Доведено, що вплив глобальних проблем на національні економіки є багатоканальним і неоднорідним за своїм характером. Для країн із високим рівнем розвитку основні загрози полягають у зниженні темпів зростання, деіндустріалізації та дефіциті трудових ресурсів. Для країн із середнім і низьким рівнем розвитку ключовими викликами залишаються вразливість до зовнішніх шоків, залежність від імпорту енергоносіїв і капіталу, обмежений доступ до технологій та ринків збуту.

Глобальні економічні проблеми мають подвійний вплив на національні економіки. З одного боку, вони породжують макроекономічну нестабільність, посилюють боргову й соціальну вразливість, загрожують довгостроковому розвитку та можуть поглиблювати структурну відсталість. З іншого – саме кризові ситуації часто відкривають простір для реформ, технологічного оновлення, інституційного зміцнення та переосмислення пріоритетів економічної політики. Встановлено, що ступінь адаптаційної спроможності національної економіки визначається не лише ресурсним потенціалом, а й якістю інститутів, ефективністю державного управління, гнучкістю фіскальної та монетарної політики.

На основі проведеного стрес-тесту чутливості національних економік (на прикладі України та Польщі) до глобальних економічних проблем з'ясовано, що різниця у стартових умовах визначає глибину стресу. Україна переживає будь яку глобальну проблему уже в стані надзвичайно високих ризиків (війна, борг,

бюджетний дефіцит). Польща – з відносно помірним боргом і стабільним інституційним середовищем, хоча й з прискореним зростанням оборонних витратів. Обидві країни стикаються з глобальними ризиками, однак профіль їхньої вразливості та доступні інструменти реагування істотно відрізняються.

Сценарний аналіз свідчить, що траєкторія стійкого розвитку не є заданою наперед: вона залежить від того, чи вдасться перетворити зовнішню підтримку й тимчасові антикризові заходи на довготривалі структурні зміни. Для України критично важливо поступово замінювати допомогу у формі зовнішнього фінансування на власні інституційні й ринкові буфери, модернізуючи енергетичний, фінансовий та виробничий сектори. Для Польщі ключовим завданням стає адаптація до енергетичного переходу та змін у зовнішньому попиті, не втрачаючи при цьому внутрішньої макрофінансової рівноваги. Отже, перспективи стійкого розвитку визначаються не стільки масштабом ризиків, скільки здатністю держави системно будувати інфраструктуру економічної та інституційної стійкості.

Ефективна відповідь на глобальні економічні проблеми потребує узгоджених дій на міжнародному та національному рівнях. Держави мають поєднувати політику економічної безпеки з активною участю у глобальному врядуванні, розвивати інституційну спроможність, підвищувати фінансову стійкість і підтримувати структурну диверсифікацію економіки. Ключовим завданням стає перехід від реактивних антикризових заходів до стратегічного управління ризиками, заснованого на принципах сталого розвитку, інклюзивності та інноваційності.

Таким чином, для мінімізації дестабілізуючого впливу глобальних економічних проблем на національні економіки доцільно реалізовувати комплекс взаємопов'язаних напрямів.

По-перше, зміцнення макрофінансової стійкості передбачає розвиток ринку інструментів довгострокового заощадження та внутрішнього ринку державних цінних паперів з метою зменшення залежності від зовнішнього боргового фінансування. Необхідним є також посилення макропруденційного

регулювання банківського сектору, удосконалення системи управління державним боргом і створення стабілізаційних фінансових резервів, здатних пом'якшувати вплив зовнішніх шоків.

По-друге, важливим напрямом є структурна відбудова та модернізація національної економіки. Відновлення інфраструктури – енергетичної, транспортної, логістичної – має ґрунтуватися на принципах стійкості до воєнних, кліматичних та технологічних ризиків. Державна політика повинна стимулювати інвестиції у переробні галузі, відновлювану («зелену») енергетику та цифрову економіку, а також підтримувати розвиток малого й середнього підприємництва.

По-третє, підвищення інституційної спроможності та економічної безпеки потребує продовження реформи системи державного управління, зміцнення аналітичних і координаційних можливостей органів влади. Доцільним є запровадження інтегрованої системи моніторингу економічної безпеки з чітко визначеними індикаторами, механізмами попередження ризиків і процедурою оперативного реагування на загрози. Особливого значення набуває формування стратегічних напрямків захисту критичної інфраструктури.

По-четверте, розвиток аналітичної та комунікаційної спроможності держави є важливою передумовою ефективного економічного управління. Необхідно інституціоналізувати практику сценарного аналізу та стрес-тестування як обов'язковий елемент формування та ухвалення стратегічних економічних рішень. Водночас варто розбудовувати стратегічні комунікації між урядом, бізнесом і громадянським суспільством, забезпечуючи прозорість державної політики, пояснення логіки реформ, ризиків і очікуваних результатів. Це сприятиме підвищенню довіри до інститутів влади та зниженню соціальних витрат економічної трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва Т.І. Аналіз впливу глобальних проблем людства на економіку країн в умовах глобалізації. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. Вип. 13. С. 35–42.
2. Амельницька М., Придятько Е. Вплив міжнародного валютного фонду на процеси світової глобалізації. 2020. URL :<https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/3510>
3. Білик Р., Білик Д., Гаврилюк О. Глобальні виклики та їх вплив на формування міжнародної конкурентоспроможності економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія Економіка*. 2024. № 336(6). С. 645-652.
4. Білорус О. Г., Власов В. І., Гасанов С. С., Ханін І. Г. Кінець ери глобалізації, деглобалізація, «нова» глобалізація чи перехід до ноосферного співрозвитку? (Закінчення. Початок статті в № 8 за 2020 р.). *Фінанси України*. 2020. № 10. С. 7-23.
5. Білорус О. Г. Проблеми глобального управління в умовах світової фінансової цивілізації. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 10-17
6. Близнюк А. С., Дячков О. О. Сучасні глобальні виклики, загрози та ризики економічній безпеці національної економіки. *Інвестиції : практика та досвід : наук.-практ. журн.* 2023. № 1. С. 42–47.
7. Булатова О. В., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Цифровий розрив чи цифрова нерівність? Нові виміри глобальних асиметрій соціально-економічного розвитку і міжнародної торгівлі в умовах техноглобалізму. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2023. Вип. 25. С. 45-57.
8. Буряченко О. Ядерний фактор у архітектурі світової системи безпеки. російсько-українська війна як каталізатор ядерної ескалації. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 47. С. 184–194.
9. Гетманець О. П., Коробцова Д. В., Єжелей, Ю. О. Глобалізація та міжнародна економіка: складність інтеграції ринків та економічні наслідки на

рівні країн (український досвід). *Академічні візії*. 2023. №20. URL : <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/456>

10. Гірман А.П., Гвоздов Б.Ю., Брусенцева А.С. Формування стратегії розвитку України в умовах глобалізації. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 116–122/

11. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості для України : колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. О. О. Борзенко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2022. 264с.

12. Глобалізація та регіоналізація як вектори розвитку міжнародних економічних відносин : колективна монографія / кол. авт.; за ред. О. А. Довгаль, Н. А. Казакової. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 540 с. URL:<http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14766>

13. Грущинська Н. М. Економічна дипломатія як потужний інструмент подолання конфліктогенності країн. *Економічний нобелівський вісник*. 2016. № 1. С. 85-90.

14. Дунська А. Костюк О. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на рівень економічного розвитку України. *Problems of asystemic approach to the economy enterprises*. 2008. Vol.3 No.7. URL:<https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/EPsAE/article/view/4091>

15. Жукова Ю. М., Юрченко О. А. Стратегії забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобальних викликів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2024. №2. С. 401-409.

16. Запухляк В. З. Проблеми міжнародної міграції в умовах глобальної турбулентності та її вплив на економічний прогрес країн. *Економічний аналіз*. 2024. №4. С. 668–683

17. Зварич. Р. Локальні конфлікти в глобальній економіці. *Світ фінансів*. 2020. № 2(63). С. 88–101.

18. Зеліч В.В., Крупчинський А.І. Глобальні економічні проблеми та шляхи їх вирішення. Інноваційний розвиток економіки: вітчизняна та світова практика: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м.

Львів, 20-21 травня 2016 р.). Львів: Громадська організація «Львівська економічна фундація», 2016. С. 20–23.

19. Іващук І. О., Запухляк В. З. Глобальне співробітництво як умова стійкого економічного прогресу. *Інноваційна економіка*. 2025. №2. С. 5–16.

20. Ключник Р. М. Глобальні проблеми сучасності: економічний вимір. *Академічний огляд*. 2020. № 1 (52). С. 5–12.

21. Король М. М. Генезис, причини та наслідки світових фінансових криз. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 140–144.

22. Лутковська С. М. Сутність системи екологічної безпеки сталого розвитку в умовах глобальної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.56>

23. Малиш Н. А. Екологічна політика: конфліктність, стратегія, тактика. *Державне управління: теорія і практика*. 2009. № 2 (10). С. 1–9. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2009_2/doc_pdf/Malysh.pdf

24. Надоленко Г. Дипломатичні механізми забезпечення продовольчої безпеки (в умовах військового конфлікту). *Вчені записки*. 2023. № 33(4). С. 323–335. URL: [https://vz.kneu.ua/archive/2023/33\(4\).29](https://vz.kneu.ua/archive/2023/33(4).29).

25. Панченко В. Г., Птащенко О. В., Резнікова Н. В., Карп В. С. Міжнародні стратегії зменшення економічних, соціальних і технологічних розривів між країнами: історичні паралелі адаптації моделей стрибкоподібного і наздоганяючого розвитку. *Агросвіт*. 2025. № 7. С. 4–15.

26. Плаксина О. Взаємодія науково-технічного та соціального прогресу і феномен сталого розвитку суспільства. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2024. № 27(1). С. 52–63.

27. Плахотнік О. О., Павленко А. А. Вплив глобалізації на розвиток світової економіки та економіки України. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 62–67.

28. Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Проблеми реінституціоналізації світової економіки в умовах незалежності: нові виклики глобальному регулюванню. *Економічна наука*. 2017. №10. С. 5–10.

29. Столярчук Я. М., Ільницький Д. О., Черницька Т. В., Рудьковський С. М. Глобальні фінансові організації в інституційній системі детінізації світової економіки. *Вчені записки: збірник наукових праць*. Випуск 31(2). К.: КНЕУ, 2023. С.186-200. DOI: 10.33111/vz_kneu.31.22.02.16.110.116
30. Хаєцька О. П. Проблеми та перспективи глобалізації, глобальні проблеми людства. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 316–322.
31. Харун О. А., Кошівська М. В. Економічна глобалізація як інструмент вирішення глобальних проблем людства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 6 (11). С. 25–29.
32. Черницька Т.В . Інноваційна безпека країни в умовах глобальних викликів. *International Security in the Frame of Modern Global Challenges: Collection of scientific works*. Mykolas Romeris University, Vilnius, 2018. С.439–446.
33. Debt Service Suspension Initiative. World Bank. 2022. URL : <https://www.worldbank.org/en/topic/debt/brief/covid-19-debt-service-suspension-initiative>
34. Economic Diversification in Developing Countries: Lessons from Country Experiences with Broad-Based and Industrial Policies. IMF. July 2024. URL : <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/view/journals/087/2024/006/087.2024.issue-006-en.pdf>
35. Economic diversification. URL : <https://unfccc.int/topics/resilience/resources/economic-diversification>
36. Filipenko A., Bazhenova O., Stakanov R. Economic sanctions: theory, policy, mechanisms. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6. No 2. P. 69–80. URL : <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/792>
37. Global Risks 2025: A world of growing divisions URL : <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025/in-full/global-risks-2025-a-world-of-growing-divisions-c943fe3ba0/>
38. Green Climate Fund. Annual Progress Report 2024. Incheon: Green Climate Fund, 2024. URL : <https://www.greenclimate.fund/annual-progress-report-2024>

39. International Monetary Fund. IMF Lending. Washington, D.C.: IMF, 2025. URL : <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-Lending>
40. Poruchnyk A., Kolot A., Mielcarek P., Stoliarchuk Y., Ilnytsky D. Global economic crisis of 2020 and a new paradigm of countercyclical management. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. №19(1). C. 397–415.
41. Research and data to make progress against the world’s largest problems. URL : <https://ourworldindata.org/>
42. The Green Climate Fund achieves record-breaking year as Board channels USD 3.26 billion to developing countries in 2025. Green Climate Fund, 2024. 30 Oct 2025. URL : <https://www.greenclimate.fund/news/green-climate-fund-achieves-record-breaking-year-board-channels-usd-326-billion-developing>
43. Total IMF Credit Outstanding for all members from 1984 – 2025. International Monetary Fund. URL : <https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extcred1.aspx>
44. World Bank Annual Report 2024: A Better Bank for a Better World. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099101824180532047>
45. World Bank Open Data. URL : <https://data.worldbank.org/>
46. World Bank. (2017). Economic Diversification: Guidance Note, Trade and Competitiveness Global Practice. Draft, April 3 2017. Washington, DC. URL : <https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/EconomicDiversification.pdf>
47. World Migration Report 2024: Chapter 2 – Migration and migrants: A global overview. URL : <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024-chapter-2>

Додаток А

Ризики та виклики глобальних проблем для національних економік

Група ризиків	Зміст ризику / потенційні глобальні проблеми	Ключові виклики для національних економік
Фінансові та боргові ризики	Надмірна глобальна ліквідність, «бульбашки» на ринках активів, швидке підвищення світових ставок, накопичення суверенних і приватних боргів	Ризик фінансових криз, дефолтів, банківських панік; зростання вартості запозичень; скорочення інвестицій та кредитування реального сектору
Макроекономічна нестабільність	Глобальна рецесія, асиметричні шоки попиту й пропозиції, висока та нестійка інфляція	Падіння ВВП та зайнятості; погіршення бюджету; посилення соціальної напруги; обмеження можливостей для контрциклічної політики
Торговельні та логістичні ризики	Протекціонізм, санкції, торговельні війни, розриви ланцюгів постачання, блокування транспортних коридорів	Втрата ринків збуту; перебої з критичними імпортними товарами; зростання собівартості; необхідність термінової диверсифікації торгівлі
Енергетичні ризики	Залежність від обмеженої кількості постачальників енергоресурсів, цінові шоки, геополітичні конфлікти навколо енергетики	Стрибки цін на паливо й електроенергію; імпорт інфляції; ризики енергетичної безпеки; тиск на платіжний баланс
Продовольчі ризики	Кліматичні шоки, конфлікти в «зернових» та аграрних регіонах, обмеження експорту продовольства й добрив	Дефіцит продовольства, зростання цін на базові продукти; загострення бідності й голоду; посилення соціальних протестів
Кліматичні та екологічні ризики	Зміна клімату, екстремальні погодні явища, деградація екосистем, забруднення	Фізичні втрати інфраструктури й врожаїв; зростання витрат на адаптацію; міграційні потоки; реструктуризація цілих секторів (енергетика, АПК)
Технологічні та цифрові ризики	Технологічна асиметрія, кіберзагрози, монополізація цифрових платформ, відставання в інноваціях	Поглиблення розриву продуктивності; вразливість критичної інфраструктури; залежність від іноземних технологій; витік талантів
Геополітичні ризики, війни та конфлікти	Збройні конфлікти, санкційні режими, політична фрагментація світу	Руйнування капіталу та інфраструктури; перерозподіл торговельних і фінансових потоків; підвищення премії за ризик; масова міграція

Соціально-демографічні ризики	Старіння населення, нерівність доходів, масове безробіття молоді, міграційні кризи	Тиск на системи пенсій та охорони здоров'я; зростання соціальної напруги; політична радикалізація; дефіцит кваліфікованої робочої сили
Інституційні та управлінські ризики	Слабкі інститути, корупція, нестабільність політики, низька якість регулювання	Нездатність ефективно реагувати на глобальні шоки; втрата довіри інвесторів і громадян; неефективне використання зовнішньої допомоги
Ризики глобального управління	Недостатня координація між державами, криза багатосторонніх інституцій, конкуренція блоків	Фрагментація правил торгівлі й фінансів; «перетягування» країн між центрами сили; ускладнення доступу до колективних рішень та ресурсів

Додаток Б

Макроекономічні показники Польщі

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Зростання ВВП (річне, %)	4,43	3,03	5,15	6,25	4,58	-2,04	6,93	5,26	0,25	2,92
ВВП на душу населення (поточні долари США)	12637,52	12464,01	13913,34	15658,21	15874,52	16150,93	18635,51	18891,21	22145,26	25022,67
Валові капітальні інвестиції (% ВВП)	20,80	20,09	19,91	21,44	20,71	18,84	21,81	22,06	17,67	17,65
Сільське, лісове господарство та рибальство, додана вартість (% ВВП)	2,48	2,62	2,99	2,42	2,37	2,57	2,25	2,81	2,77	2,60
Сукупний державний борг (% ВВП)
Кінцеві споживчі витрати загального уряду (% ВВП)	17,91	17,82	17,57	17,47	17,82	18,84	18,52	18,12	18,95	20,77
Експорт товарів і послуг (% ВВП)	47,16	49,91	51,69	52,23	52,61	52,43	57,04	62,35	57,88	52,33
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	45,09	46,96	48,87	50,21	48,97	46,83	53,84	60,67	52,14	48,32
Прямі іноземні інвестиції, чистий відтік (% ВВП)	1,06	2,96	0,74	0,41	0,89	0,84	1,48	1,81	1,82	0,91
Сальдо поточного рахунку (% ВВП)	-1,33	-1,07	-1,19	-1,97	-0,27	2,40	-1,30	-2,27	1,79	-0,04
Загальні резерви (включаючи золото, поточні долари США)	9,49E+10	1,14E+11	1,13E+11	1,17E+11	1,28E+11	1,54E+11	1,66E+11	1,67E+11	1,94E+11	2,23E+11
Інфляція, споживчі ціни (річна, %)	-0,87	-0,66	2,08	1,81	2,23	3,37	5,06	14,43	11,53	3,78
Реальна відсоткова ставка (%)
Внутрішній кредит приватному сектору (% ВВП)	53,31	54,35	52,27	51,90	50,23	49,27	45,73	39,32	34,71	33,70
Проблемні кредити банків до загальної суми валових кредитів (%)	4,17	3,93	3,83	3,87	3,81	3,72	2,85	2,43	2,33	..
Імпорт енергії, чистий (% енергоспоживання)	30,15	31,16	38,82	44,07	45,88	43,05	41,10	46,84	48,82	..
Індекс ефективності логістики: загальний (1 = низький, 5 = високий)	..	3,43	..	3,54	3,60
Рівень безробіття, загальний (% від робочої сили, національна оцінка)	7,48	6,14	4,87	3,84	3,27	3,16	3,27	2,81	2,74	2,81
Частка населення за межею бідності при \$4,20 на день (ПКС 2021) (% населення)	0,9	0,6	0,6	0,4	0,2	0,3	0,2	0,5	0,4	..

*Складено за даними [45]

Макроекономічні показники України

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Зростання ВВП (річне, %)	-9,77	2,44	2,36	3,49	3,20	-3,75	3,45	-28,76	5,53	2,91
ВВП на душу населення (поточні долари США)	2094,47	2158,46	2604,29	3059,05	3619,86	3709,77	4775,95	4199,67	5139,60	5389,47
Валові капітальні інвестиції (% ВВП)	15,93	21,72	19,96	18,59	14,89	8,93	14,47	12,11	18,07	18,64
Сільське, лісове господарство та рибальство, додана вартість (% ВВП)	12,06	11,73	10,18	10,14	8,97	9,31	10,89	8,57	7,55	7,11
Сукупний державний борг (% ВВП)	70,26	71,81	66,73	56,91	48,33	58,72
Кінцеві споживчі витрати загального уряду (% ВВП)	18,92	18,60	20,68	20,77	18,78	19,30	17,74	39,84	41,86	37,92
Експорт товарів і послуг (% ВВП)	52,60	49,30	48,12	45,24	41,23	38,82	40,69	35,45	28,30	29,41
Імпорт товарів і послуг (% ВВП)	55,21	56,22	55,91	53,96	49,28	40,33	42,01	51,95	49,21	48,34
Прямі іноземні інвестиції, чистий відтік (% ВВП)	0,04	0,19	0,21	0,09	0,40	0,23	0,22	0,02	0,07	0,16
Сальдо поточного рахунку (% ВВП)	5,53	-2,00	-3,10	-4,91	-2,68	3,36	-1,94	4,92	-5,28	-8,35
Загальні резерви (включаючи золото, поточні долари США)	1,33E+10	1,5537E+10	1,88E+10	2,082E+10	2,53E+10	2,914E+10	3,1E+10	2,9E+10	4,05E+10	4,38E+10
Інфляція, споживчі ціни (річна, %)	48,70	13,91	14,44	10,95	7,89	2,73	9,36	20,18	12,85	6,50
Реальна відсоткова ставка (%)	-12,28	1,83	-4,68	3,13	10,69	3,62	-9,22	-12,09	1,87	6,51
Внутрішній кредит приватному сектору (% ВВП)	56,66	47,31	38,31	34,51	30,03	28,18	23,56	23,32	18,65	18,17
Проблемні кредити банків до загальної суми валових кредитів (%)	35,39	38,95	54,82	54,41	50,53	43,47	31,72	38,12	37,35	..
Імпорт енергії, чистий (% енергоспоживання)	32,31	30,21	37,08	34,57	36,78	34,05	33,45	23,37	23,59	..
Індекс ефективності логістики: загальний (1 = низький, 5 = високий)	..	2,74	..	2,83	2,70
Рівень безробіття, загальний (% від робочої сили, національна оцінка)	9,14	9,35	9,50	8,80	8,19	9,48	9,83
Частка населення за межею бідності при \$4,20 на день (ІКС 2021) (% населення)	1,2	1,1	0,7	0,6	0,3	0,2

*Складено за даними [45]